

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ

10–11 класи

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
для закладів загальної середньої освіти

Київ 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ

10–11 класи

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
для закладів загальної середньої освіти

PHREC PRESS

Київ 2022

УДК 373.5.016
ББК 74.26

ІСТОРИЯ: УКРАЇНА І СВІТ. 10–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. – Київ: HREC PRESS, 2022. – 64 с.
ISBN 978-617-8251-30-7

Затверджено та надано гриф
«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України № 698 від 03 серпня 2022 року)

ISBN 978-617-8251-30-7

@ Міністерство освіти і науки України,
2022

Зміст

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	7
ПРОГРАМА	
ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ (1914–1945 рр.). 10 клас	13
Структура курсу.....	15
Вступ. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	16
Розділ 1. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА	17
Розділ 2. РОЗПАД ІМПЕРІЙ ТА УТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ.....	19
Розділ 3. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ: МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ ТА АВТОРИТАРИЗМОМ	22
Розділ 4. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ЯК ВИКЛИК ЛЮДСТВУ	25
Розділ 5. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК ВІЙНИ	29
Розділ 6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: РОЗГОРТАННЯ, ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ	32
ІСТОРІЯ: УКРАЇНА І СВІТ (від 1945 р. до сучасності). 11 клас	35
Структура курсу.....	37
Вступ. УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	38
Розділ 1. ПОВОЄННЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ	39
Розділ 2. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ	42
Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД «ВІДЛИГИ».....	45
Розділ 4. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	48
Розділ 5. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ	52
Розділ 6. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ	55
ПРО АВТОРІВ	61

Пояснювальна записка

Навчання історії в 10–11 класах спрямоване на реалізацію **мети повної загальної середньої освіти**, що полягає в різнобічному розвитку, вихованні й соціалізації особистості, яка усвідомлює себе громадянкою/громадянином України, здатна до життя в суспільстві й цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності.

У цьому контексті **інтегрований курс «Історія: Україна і світ»** має на меті сприяти розвитку особистості, у якій сформовані ключові та предметні компетентності, усвідомлює свою національну ідентичність, яка має патріотичний світогляд, займає активну громадянську позицію, розуміє виклики глобалізованого світу та здатна реагувати на динаміку суспільних завдань через засвоєння й осмислення історичних явищ і процесів, що стосуються національних інтересів України ХХ–ХХІ ст. та її місця у світовій історії.

Ця мета конкретизується в **комплексі завдань**, серед яких пріоритетними є:

- поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмету, розвиток мисленневих здібностей і вмінь, необхідних для розуміння сучасних викликів;
- набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні та світі ХХ–ХХІ ст. з позицій: цінності життя людини, досвіду українського державотворення, утвердження єдності й соборності Українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету, цілісності та непорушності кордонів Української держави в контексті світового історичного процесу;
- розвиток історичного, критичного і творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу й проблеми, що стоять перед країною і світом, формулювати висловлення й обстоювати свій погляд на інформацію;
- розуміння національного інтересу, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів;
- ознайомлення з культурними надбаннями, зокрема з цінностями, історико-культурними традиціями українського та інших народів;
- формування національної політичної й правової культури, громадянської самосвідомості, виховання пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні з національними та загальнолюдськими цінностями.

Інтегрований курс сприятиме: баченню суспільних явищ у конкретно-історичних умовах, переосмисленню минулого в світлі нових фактів і викликів суспільного розвитку, набуттю вміння інтерпретувати історію України як частину світового культурного, економічного та політичного простору, виробленню здатності дотримуватися принципів демократії і розуміти їхню цінність у сучасному світі, виявляти стійкість до маніпуляції свідомістю навколо історії, прогнозувати суспільний розвиток.

Зміст курсу структуровано за проблемно-тематичним принципом. Особливу увагу приділено питанням становлення національної державності, взаємодії людини

і держави, життю людини в суспільстві. Змістове наповнення предмету базується на засадах: *громадянської спрямованості* – розвитку громадянської свідомості, активної життєвої позиції й патріотизму особистості, яка має глибокі історичні знання, усвідомлює національний інтерес України та готова його обстоювати; *людиноцентризму* – уваги до людини та її поведінкових мотивацій, відкриття зв'язків між формуванням особистісних цінностей і розвитком суспільства; *україноцентризму* – представлення новітньої історії України в контексті всесвітньої історії з розкриттям у ній тих сюжетів, які відтворюють боротьбу українського народу за свободу і державність; *націєтворення* – висвітлення історії України ХХ–ХХІ ст. як процесу формування сучасної української нації; *європейськості* – демонстрація зв'язку українського минулого з європейським історичним процесом; політичних, економічних і культурних взаємовпливів.

Проблематику історії України (що становить дві третини змістового наповнення) введено у світовий, насамперед європейський, історичний контекст і водночас показано, як вона цей контекст творить. Програма приділяє увагу видам навчальної діяльності, що надають учнівству можливість самостійно працювати з історичними відомостями, зокрема пропонує орієнтовні переліки тем для практичних занять, написання есе, виконання проєктів. Учениці/учні зможуть набути історико-предметної компетентності, зокрема умінь визначати причини, сутність і наслідки подій, явищ і процесів ХХ–ХХІ ст. на теренах України та інших держав, характеризувати, зіставляти та порівнювати, аргументовано висловлювати свою думку.

Зміст курсу «Історія: Україна і світ» відповідає вимогам чинного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Його наскрізні змістові лінії – провідні соціально й особистісно значущі ідеї, що послідовно розкриваються в процесі навчання і виховання учнівства: «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – влада», «людина – світ уявлень та ідей», «людина – простір», «людина – природа», «людина – світ речей».

У зміст курсу інтегровано низку інших, актуальних сьогодні змістових ліній.

Змістова лінія «**Екологічна безпека та сталий розвиток**» передбачає формування в учениць/учнів соціальної активності, відповідальності та екологічної свідомості, готовності брати участь у вирішенні питань збереження довкілля і розвитку суспільства, усвідомлення важливості сталого розвитку для майбутніх поколінь. Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на особисту відповідальність за сталий розвиток, зокрема на такі способи діяльності, які забезпечують збереження довкілля, а також на оцінку й (за необхідності) зміну власних споживчих звичок і способу життя.

Реалізація змістової лінії «**Громадянська відповідальність**» сприятиме формуванню діяльного члена громади і суспільства, який розуміє принципи та механізми функціонування суспільства, є вільною особистістю, яка визнає загальнолюдські й національні цінності та керується морально-етичними критеріями й почуттям громадянської відповідальності у своїй поведінці. Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на усвідомлення своєї ролі в суспільстві, набуття вмінь ухвалювати рішення, розуміння важливості громадських ініціатив та участі в їхній реалізації.

Вивчення питань, що належать до змістової лінії **«Здоров'я і безпека»**, має на меті сформувати ученицю/учня як духовно, емоційно, соціально й фізично повноцінного члена суспільства, здатного дотримуватися здорового способу життя і формувати безпечне життєве середовище. Учениці/учні 10–11 класів одержують знання про права, обов'язки і відповідальність, пов'язані з дотриманням правил безпеки, розвивають уміння здорової й безпечної поведінки, розуміють взаємозалежності між колективною й індивідуальною безпекою.

Змістова лінія **«Підприємливість та фінансова грамотність»** спрямована на розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі, забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (заощадження, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо). Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на розвиток підприємливості, знайомлять з можливостями участі в заходах, спрямованих на покращення добробуту місцевих громад і суспільства загалом.

Змістова лінія **«Культурна самосвідомість»** спрямована на розвиток школярки/школяра як особистості, яка розуміє роль культури у формуванні мислення, усвідомлює зміни різних культур упродовж історії, має уявлення про різноманіття культур та їх особливості, цінує свою культуру і культурну багатоманітність світу. Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на усвідомлення культурної багатоманітності світу та її дослідження, розвиток власної культурної свідомості, набуття знань про становлення та взаємодію національних культур.

Під час вивчення питань, що належать до змістової лінії **«Інформаційне середовище»**, головною метою є зростання учениці/учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики. Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на формування ефективних способів пошуку необхідної інформації, що охоплюють різні середовища і бази даних, на розвиток уміння критично аналізувати інформацію для ухвалення особистих рішень.

Змістова лінія **«Цінності й моральність»** спрямована на формування учениці/учня як морально повноцінної людини, яка знає загальноновизнані правила поведінки, дотримується їх у школі і поза школою, не байдужа до нехтування ними і за потреби реагує на це відповідно до можливостей. Учениць/учнів 10–11 класів орієнтують на рефлексію принципів власної поведінки і поведінки інших людей, застосування вмінь розв'язувати світоглядні (ціннісні, моральні) конфлікти і робити відповідальний вибір.

Змістові лінії співвідносяться з ключовими компетентностями, опанування яких забезпечує формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учнівства, що визначають поведінку в життєвих ситуаціях. Навчання за змістовими лініями реалізується через актуалізацію відповідних знанневих, діяльнісних і оцінно-ціннісних компонентів, творчу роботу при міжпредметній та внутрішньопредметній інтеграції, позакласну роботу і роботу гуртків за інтересами, участь у загальнонаціональних учнівських конкурсах.

Структура Програми та організація навчання. Програма складається з пояснювальної записки, структурованих за розділами очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учениць/учнів і змісту навчального матеріалу як основи для досягнення цих результатів. Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учениці/учня зорієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей і викладені в розрізі знань, розуміння та вміння, які відповідають знанню, смислому й діяльним компонентам.

Комплексним показником рівня історичної освіти є **предметно-історична компетентність** учнівства, тобто здатність пізнавати минуле, заснована на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, набутих під час навчання. Елементами історичної компетентності є: *хронологічна компетентність*, тобто уміння орієнтуватися в історичному часі, встановлювати близькі та далекі причинно-наслідкові зв'язки, розглядати суспільні явища в конкретно-історичних умовах, виявляти зміни і тяглість життя суспільства; *просторова компетентність* – уміння орієнтуватися в історичному просторі та знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства, господарства, культури і природного довкілля; *інформаційна компетентність* – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність, виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел; *логічна компетентність* – уміння визначати і застосовувати теоретичні поняття для аналізу й пояснення історичних подій та явищ, ставити запитання та шукати відповіді, розуміти множинність трактувань минулого та зіставляти різні його інтерпретації; *аксіологічна компетентність* – уміння формулювати оцінку історичних подій та історичних постатей, суголосну до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, осмислювати зв'язки між минулим і сучасним життям.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності описані в Програмі як завдання, виконання яких учениці/учні повинні продемонструвати. Завдання *знати* передбачає, що учениця/учень має, використовуючи джерельну інформацію, назвати й обґрунтувати часові межі історичного явища; віднести історичну подію до певного часового проміжку, історичного періоду; розпізнати на карті позначені, але не підписані історико-просторові об'єкти; стисло описати історичну подію, явище, процес (перелічити ознаки), вільно відтворити представлене пояснення факту (розкрити зміст, вплив, значення) тощо. Завдання *розуміти* передбачає, що учениця/учень має виділити сутнісні характеристики історичних понять; осягнути, усвідомити причину, ідею, прояви (зміст), значення (наслідки) і зв'язки того чи іншого історичного факту (події, явища, процесу). Виконання ученицею/учнем завдання *вміти* має продемонструвати її/його здатність оперувати певним алгоритмом дій: відбирати з масиву фактів ті, що характеризують історичне явище чи процес; розміщувати відібрані факти в хронологічній послідовності, синхронізувати їх відповідно до історико-географічних регіонів чи адміністративно-політичних утворень. Старшокласниці/старшокласники повинні вміти користуватися картою як джерелом інформації, виділяти потрібну (тобто аналізувати) і групувати за певною ознакою (класифікувати) інформацію з різних джерел; систематизувати, узагальнювати

та інтерпретувати історичні факти; характеризувати історичні події, явища, процеси, періоди, геополітичну ситуацію; порівнювати, визначати передумови й наслідки історичних подій, мотиви вчинків історичних осіб, висловлювати й обґрунтувати судження про їхні рішення, позиції, погляди, діяльність; виявляти факти, які ставлять під сумнів пропоновані твердження (наводити контраргументи); прогнозувати, ґрунтуючись на раніше отриманій інформації, суспільні зміни тощо.

Умовою досягнення результатів, пов'язаних з осмисленням ключових історичних явищ, оцінкою діяльності історичних осіб ХХ–ХХІ ст., є дослідницько-пошукова робота. Програма не подає ні переліку фактів, що сукупно відображають виділені історичні явища та процеси, ні науково обґрунтовані судження про названих історичних осіб. Виконуючи таке завдання, учениця/учень самостійно добирає потрібний матеріал: добирає факти, що характеризує конкретне явище чи процес, щоб розмістити їх у хронологічній послідовності або синхронізувати; відшукує інформацію про історичну особу, аби сформулювати своє аргументоване судження про її діяльність тощо. Описані завдання доцільно розподілити між ученицями/учнями та запропонувати їм представити результати, працюючи в парах або групах. Учителька/учитель має оцінити насамперед уміння виконувати подібні завдання, бо переліки фактів завжди будуть неповними, а судження учнівства матимуть різний рівень узагальнення.

Програма орієнтує учасниць/учасників освітнього процесу на результативну діяльність. Визначені результати, на думку укладачів, будуть досяжними тільки за умови залучення учнівства до різних, переважно активних та інтерактивних видів навчальної діяльності. Вагомою складовою успіху є також широке залучення в навчанні історії можливостей інших предметів. До кожного розділу Програми подано пропозиції щодо використання міжпредметних зв'язків.

Головним критерієм успішності роботи вчительства за цією Програмою є не так змістова повнота, як уміння налагодити творчу роботу школярів/школярок з орієнтацією на формування ключових і предметних компетентностей. Підтримуючи різнобічні інтереси і стали пізнавальну активність учениць/учнів, учительство сприятиме освоєнню ними суспільного досвіду, що забезпечить соціальну активність молодих людей як особистостей, їхню спрямованість на творчу діяльність.

Зміст кожного розділу Програми містить перелік історичних сюжетів, які (для полегшення планування навчальної діяльності) згруповані в змістові блоки. Втім, це не обмежує права вчительства самостійно розподіляти навчальний матеріал на окремі заняття, зокрема змінювати пропоновану авторами послідовність вивчення сюжетів у межах розділів. Учителька/учитель формулює назву теми і визначає кількість і перелік питань до кожного уроку, орієнтуючись на вказані в розділі очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності. Плануючи навчання/учіння, учителькам/учителям доцільно враховувати умови організації навчального процесу у своїй школі, пізнавальні можливості школярів/школярок, а також своє бачення викладання конкретного розділу.

Програма передбачає вивчення: в 10-му класі – періоду від початку Першої світової війни до кінця Другої, а в 11-му класі – від середини ХХ ст. до сучасності. Такий хронологічний розподіл дає можливість показати у взаємозв'язку (як явища одного ряду) дві

світові війни і водночас пояснити формування сучасного світового порядку як заперечення тоталітарного досвіду першої половини ХХ ст., виразно сформулювати уроки минулого, пов'язані з боротьбою за громадянські свободи і демократичні цінності.

Вивченню кожного з періодів передують вступні заняття. Їхня мета – представити учнівству історичний образ періоду, що вивчатиметься впродовж навчального року. Працюючи з матеріалом вступу, учениця/учень сформує початкові уявлення про ключові явища і процеси історичного періоду, розпізнає головні тенденції розвитку українського і європейських суспільств у цей час.

Обов'язковим компонентом навчально-пізнавальної діяльності на уроках історії в 10–11 класах є виконання учнівством практичних і творчих завдань. У Програмі до кожної теми подано орієнтовну тематику практичних занять, навчальних проєктів і/або есе. Проєкти й есе можуть виконуватися за вибором як учительства, так і учнівства, у класі і вдома, але з обов'язковим обговоренням результатів на уроці. Для практичного заняття, проєкту, есе учителька/учитель може обрати іншу тему, розробити пізнавальні завдання, що ґрунтуються на самостійно підібраній джерельній базі. Пропоновані ученицям/ учням завдання мають бути аналітичними, зорієнтованими на визначені у відповідному розділі Програми очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності, сприяти формуванню в учнівства ключових та предметних компетентностей, розуміння зв'язку між вивченим матеріалом і сучасністю.

У Програмі немає розподілу навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учителька/учитель самостійно визначає час для роботи над кожним розділом Програми, дбаючи при тому про досягнення ученицями/учнями повноти завдань, що визначені як очікувані результати навчання/учіння. Плануючи курс, доцільно визначити цілі (очікувані результати учіння) та виділити навчальний час (у межах уроку, окремими уроками) на вивчення історії рідного краю. Організацію навчально-пізнавальної діяльності учнівства за цією Програмою вчителька/вчитель відображає у власному календарно-тематичному плані або в робочій програмі, які затверджує керівник закладу освіти. Робочу програму вчителька/вчитель укладає тоді, коли має намір вибудувати в межах навчальної програми власний алгоритм роботи з учнівством, зокрема акцентувати на певних навчальних цілях, змістових елементах, розширити коло історичних діячів, змінити послідовність вивчення матеріалу в межах розділів, додати матеріал з історії рідного краю, доповнити тематику практичних занять, творчих робіт тощо.

І С Т О Р І Я :
Україна і світ
(1914–1945 рр.)
10 клас

Структура курсу

ВСТУП. Переддень світової війни.

РОЗДІЛ 1. Перша Світова війна.

РОЗДІЛ 2. Розпад імперій та утворення національних держав.

РОЗДІЛ 3. Облаштування повоєнного світу: між демократією та авторитаризмом.

РОЗДІЛ 4. Тоталітарні режими як виклик людству.

РОЗДІЛ 5. Україна і світ напередодні Другої світової війни.
Початок війни.

РОЗДІЛ 6. Друга світова війна: розгортання, перебіг і результати.

Вступ. ПЕРЕДДЕНЬ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *геополітичні плани* країн Антанти і Центральних держав;
- *зміст «українського питання»* напередодні Першої світової війни.

Розуміти:

- *поняття*: «військово-політичний блок», «геополітика», «імперіалізм», «система “озброєного миру”»;
- *передумови і привід* до Першої світової війни;
- *роль «українського питання»* в австрійсько-російських суперечностях і європейській політиці.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність* подій у переддень Першої світової війни;
- *схарактеризувати*, використовуючи карту як джерело інформації, *геополітичну ситуацію* напередодні Першої світової війни;
- *порівняти*: а) геополітичні плани країн Антанти і Центральних держав щодо українських територій; б) політичні орієнтації провідних українських партій напередодні війни; в) повсякденне життя у традиційному та індустріальному суспільстві;
- *визначити причини* піднесення українського національного руху.

Узагальнення.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Система «озброєного миру»: Троїстий союз і Антанта. Території зіткнення геополітичних інтересів: «балканський вузол». Україна в геополітичних планах Центральних держав і Антанти. «Українське питання» в австрійсько-російських відносинах. Український національний рух. Модернізація і формування сучасних націй. Повсякденне життя: між традиційним та індустріальним суспільством.

Розділ 1. ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* Першої світової війни, *час утворення* Головної української ради та легіону Українських січових стрільців, *періоди* російської окупації Галичини і Буковини;
- *політичні і військові механізми* переростання локального конфлікту у світову війну;
- *зміст* «українського питання» під час Першої світової війни.

Розуміти:

- *поняття*: «військова стратегія», «військове генерал-губернаторство», «контрибуція», «національне військове формування», «окупаційний режим», «позиційна/окопна війна», «репарація», «світова війна»;
- *вплив* світової війни на українське суспільство.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* подій Першої світової війни;
- *використовувати карту* як джерело інформації про основні події Першої світової війни, зокрема на українських теренах;
- *висвітлити*, зібравши джерельну інформацію, *бойовий шлях* легіону Українських січових стрільців;
- *систематизувати, узагальнити та інтерпретувати відомості* про економічне і суспільне життя під час війни в Україні, країнах Європи та світу;
- *схарактеризувати геополітичну ситуацію* напередодні Першої світової

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

1.1. Початок Першої світової війни. Політичні програми та орієнтації українців у зв'язку з початком війни.

Початок світової війни. Головна українська рада. Союз визволення України. Українці в арміях протиборчих сторін. Легіон Українських січових стрільців. Український рух у Російській імперії: між заявами про лояльність і переслідуваннями. Галицькі «москвофіли».

1.2. Воєнні кампанії 1914–1916 років.

Театри бойових дій у 1914 р. Російська окупація Галичини та Буковини. Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців. Вступ у війну Італії та Румунії. Західний фронт у 1915–1916 рр. Луцький (Брусилівський) прорив. Воєнні операції на морях.

1.3. Повсякденне життя: на фронті й у тилу. Сприйняття війни. Людина на фронті: «будні» окопної війни. Влада й організація життя в тилу. Жінка на війні. Національне питання під час війни. Опіка над пораненими, біженцями й полоненими.

1.4. Завершення та наслідки війни.

Вступ у війну США. «14 пунктів» Вудро Вілсона. Бойові дії на Західному фронті в 1917–1918 рр. Вихід із війни Росії. Комп'єнське перемир'я. Наслідки війни: політичний, матеріальний, соціальний («втрачене покоління») і духовний виміри.

війни, національну політику Російської імперії та Австро-Угорщини в період війни, повсякденне життя населення на фронті й у тилу;

- висловити аргументовані судження про: а) ставлення до світової війни провідних політичних сил у країнах Антанти і Центральних державах; б) стратегії провідних українських політичних сил в умовах війни та роль лідерів у формуванні цих стратегій;
- визначити причини: а) розколу українських політичних сил у ставленні до війни; б) створення українських добровольчих військових формувань; в) сплеску добровільного руху в Україні;
- узагальнити політичні, економічні й світоглядні наслідки Першої світової війни;
- спрогнозувати зміни геополітичного простору з урахуванням результатів Першої світової війни;
- висловити аргументовані судження про військову діяльність Михайла Галущинського, Григорія Коссака.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Українські січові стрільці в мистецьких і літературних образах.
- Повсякденне життя під час Першої світової війни (на прикладі українських теренів).
- «Велика війна» в історичній пам'яті та культурі.

Орієнтовні теми для написання есе:

- «Велика війна» 1914–1918 років: збіг обставин чи вияв кризи європейської цивілізації?
- Наукові й технічні винаходи часів Першої світової війни, які змінили життя людства.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Захист України. Розділ: Збройні Сили України на захисті України. Тема: Історія розвитку українського війська. (Учениця/учень називає основні історичні етапи розвитку українського війська; характеризує історично-політичні умови формування Збройних Сил України; називає видатних військових діячів українського народу; наводить приклади визначних воєнних подій, битв українського війська).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. РОЗПАД ІМПЕРІЙ ТА УТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час початку революцій у Росії, Чехословаччині й Угорщині, утворення УНР і ЗУНР, проголошення державної незалежності Польщі, Фінляндії, Білорусі, країн Балтії та Закавказзя.

Розуміти:

- *поняття*: «воєнний комунізм», «державний терор», «інтервенція», «націонал-комунізм», «національна революція», «національно-територіальна автономія», «отаманщина», «політична нація», «продовольча розкладка», «реквізиція», «самостійники», «федералісти», «ультиматум»;
- *передумови краху* монархічних режимів у Центральних державах і в Росії, розпаду імперій Центральної та Східної Європи, *відновлення державності* Польщі, Фінляндії та *утворення Королівства сербів, хорватів і словенців*, національного *державотворення* в Білорусі, країнах Балтії та Закавказзя;
- *причини* радикалізації суспільно-політичних настроїв в Україні у 1918–1919 рр., боротьби між «червоними» і «білими» за контроль над українськими теренами;
- *значення* Української революції та Акта злуки УНР і ЗУНР для української державності;
- *зусилля* українських урядів щодо залучення до українського державотворення представників інших етносів як *творення основи* для формування модерної української політичної

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

2.1. Російська революція 1917 року. Падіння монархії в Росії. Тимчасовий уряд: склад і політика. Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Жовтневий переворот. Війна між «червоними» й «білими». Розпад Російської імперії. Проголошення державної незалежності Польщі, Фінляндії. Національне державотворення в Білорусі, країнах Балтії та Закавказзя.

2.2. Українська революція. Утворення Української Народної Республіки (УНР). Причини та рушійні сили Української революції. Всеукраїнський національний конгрес. Українська Центральна Рада (УЦР) і Генеральний Секретаріат. Універсали УЦР: від автономії до самостійності. Боротьба політичних організацій за вплив на армію та населення. Формування українського війська: здобутки і прорахунки. Перша російсько-українська війна. Берестейський мирний договір між УНР і державами Четвертого союзу. Кримськотатарський національний рух. Кримський похід Армії УНР. Конституція УНР.

2.3. Боротьба за українську державність: національний і соціальний аспекти. Українська Держава (Гетьманат Павла Скоропадського): внутрішня і зовнішня політика. Антигетьманська опозиція. Утворення Директорії. Відновлення УНР. Друга російсько-українська війна та окупація УНР більшовиками й білогвардійцями. Поразки більшовицької влади в Україні. Відновлення російської (більшовицької) експансії наприкінці суверенної

спільноти громадян, об'єднаних приналежністю до України як спільної батьківщини;

- утопічний характер більшовицького плану «світової пролетарської революції».

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* революційних подій у Центрально-Східній Європі в 1917–1923 рр.;
- *визначити хронологічні межі та етапи* Української революції;
- *описати, використовуючи карту:* а) геополітичні зміни в Європі після Першої світової війни, б) перебіг збройної боротьби за збереження української державності;
- *визначити* (на основі аналізу універсалів УЦР та інших документів періоду революції) *зміни* в стратегії й тактиці українського державотворення;
- *пояснити роль* квазідержавних більшовицьких утворень (радянської УНР, Донецько-Криворізької, Одеської радянських/советських республік, УСРР) як знаряддя експансії Російської Соціалістичної Федеративної Радянської/Советської Республіки (РСФРР/РСФСР) в Україну;
- *простежити зміни* державного устрою України під час боротьби за державність та *визначити причини* цих змін;
- *порівняти:* а) програмні засади, внутрішню і зовнішню політику урядів УНР (з часу УЦР і Директорії), Української Держави і ЗУНР; б) національну політику більшовиків та українських держав;
- *схарактеризувати:* а) ставлення іноетнічних груп населення в Україні до української державності; б) стратегію

1919 р. Отаманщина. Селянські «республіки» (Холодноярська республіка та ін.). Українська Соціалістична Радянська/Советська Республіка (УСРР/УССР, Українська СРР/Українська ССР) як результат російської збройної агресії та окупації УНР. Політика «воєнного комунізму». Зимові походи Армії УНР.

2.4. Революції в Центральній Європі. Утворення національних держав. Крах імперських/ монархічних режимів у Центральних державах. Розпад Австро-Угорської імперії (Габсбурзької монархії). Національні революції в Чехословаччині й Угорщині. Утворення Королівства сербів, хорватів і словенців.

2.5. Проголошення Західно-Української Народної Республіки. Українсько-польські відносини. Утворення Української Національної Ради. «Листопадовий зрив» і проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Польсько-українська війна. Галицька армія. Акт Злуки УНР і ЗУНР. Чортківська наступальна операція («Чортківська офензива»). «Трикутник смерті». Варшавська угода 1920 р.: здобутки і втрати українців.

2.6. Українська державність та питання іноетнічних груп населення. Міжнаціональні відносини на теренах України. Творення основ модерної української політичної нації за участі представників інших етносів. Закон УНР «Про національно-персональну автономію». Національна політика гетьманського уряду і Директорії. Питання іноетнічних груп населення у ЗУНР.

боротьби більшовиків за владу і за відновлення Росії в імперських кордонах;

- *встановити причини і наслідки:*
а) Української революції і боротьби українців за збереження національної держави; б) російсько-українських воєн; в) польсько-української війни; г) української отаманщини; д) російської окупації УНР, втрати Україною національно-державного суверенітету;
- *висловити аргументовані судження* про політичну діяльність Володимира Винниченка, Михайла Грушевського, Костя Левицького, Нестора Махна, Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Петрушевича, Юзефа Пілсудського, Павла Скоропадського, Володимира Ульянова (Леніна).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Стратегія і тактика боротьби Української Центральної Ради за створення національної демократичної держави (на основі аналізу універсалів і Конституції УНР).
- Українська державність і питання іноетнічних груп населення (на основі аналізу універсалів УЦР, законів і конституційних актів українських держав).

Орієнтовна тема для написання есе:

- Жовтневі (1917 року) події в Росії: державний переворот чи соціалістична революція?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Конфлікти. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. ОБЛАШТУВАННЯ ПОВОЄННОГО СВІТУ: МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ ТА АВТОРИТАРИЗМОМ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час роботи Паризької і Вашингтонської конференцій, створення Ліги Націй, утворення СРСР, *хронологічні межі* непу, масових голодів в Україні, політики «коренізації», епохи «проспериті» в США, Веймарської республіки в Німеччині;
- *статус* Української СРР у складі Радянського Союзу;
- *приклади відображення* в мистецтві та літературі результатів світової війни, подій Української та інших революцій.

Розуміти:

- *поняття*: «коренізація (українізація)», «нова економічна політика (неп)», «продподаток», «система колективної безпеки»;
- *місце і роль* Ліги Націй у повоєнному світі;
- *імперський характер* державного устрою СРСР;
- *тоталітарну сутність* комуністичного режиму, *інструменти* його політики;
- *місце і вагу* «українського питання» в планах і дискусіях лідерів великих держав про повоєнне облаштування Європи;
- *проблеми становлення* національних держав у Центрально-Східній Європі;
- *зв'язок* між економічним потенціалом і політичними впливами держав;
- *сутність* більшовицької «нової економічної політики» і політики «коренізації» в СРСР, їхні *особливості* в УСРР;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

3.1. Паризька мирна конференція. «Українське питання». Система мирних договорів з переможеними. Встановлення кордонів у Європі. Поділ українських територій між Польщею, Чехословаччиною і Румунією. Союз Радянських/Советських Соціалістичних Республік (СРСР/СССР, Радянський/Советський Союз) як держава імперського типу. Територія і статус УСРР у складі Радянського Союзу, привласнення союзним центром суверенітету України. Українська політична та культурна еміграція. Спроби формування системи колективної безпеки в Європі. Ліга Націй.

3.2. Економічний і суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Америки. Епоха «проспериті» в США. Економіка західноєвропейських держав: структурні зміни і стабілізація. Британська та французька демократії в умовах соціальних конфліктів і політичної конкуренції. Німеччина в період Веймарської республіки. Репараційне питання. Спроби перегляду Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів. Німецько-радянська співпраця в 1920-х рр.

3.3. Держави Центрально-Східної Європи. Економічне і політичне становище Королівства сербів, хорватів і словенців, Болгарії, Румунії, Угорщини, Австрії, Чехословаччини, Польщі. Становище українців у Польщі, Чехословаччині, Румунії: національна політика влади, соціальні зміни, господарська, культурна і політична активність.

3.4. Українська СРР в умовах «нової економічної політики». Політико-економічна

- *модернізм* як протипагу «класичному мистецтву» XIX ст.;
- *роль інтелігенції* в осмисленні наслідків Першої світової війни і революційного періоду;
- *культурну єдність* політично розколотої Європи.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність подій*, пов'язаних з політичним облаштуванням повоєнного світу;
- *описати, використовуючи карту*: а) геополітичні зміни в Європі внаслідок Першої світової війни, краху імперій, національних революцій; б) територіальні межі СРСР, УСРР; в) регіони компактного проживання українців та інших етнічних груп у державах Центрально-Східної Європи; г) осередки української політичної й трудової еміграції;
- *систематизувати, узагальнити й інтерпретувати відомості* про політику, економіку, побутову культуру і повсякденне життя в УСРР і країнах Європи в 1920-х рр.;
- *визначити наслідки*: а) ухвалених Антантою в «українському питанні» рішень; б) ставлення влади і населення УСРР до політики «коренізації/українізації»;
- *обґрунтувати судження* про сильні та слабкі сторони Версальсько-Вашингтонської системи договорів щодо повоєнного устрою світу;
- *схарактеризувати* (на прикладах європейських держав): а) стратегію подолання економічної й соціальної нестабільності, обрану політичними силами, що були при владі у 1920-х рр.; б) результати економічного розвитку країн Західної Європи та

криза більшовицького режиму. Масовий голод 1921–1923 рр. «Нова економічна політика»: запровадження, реалізація, економічні та соціальні результати. Людина в період непу.

3.5. Політика «коренізації» більшовицького режиму. «Українізація». Курс на «коренізацію» компартійно-державного апарату СРСР. Національні райони. Утворення Автономної Молдавської Соціалістичної Радянської/Советської Республіки (АМСРР/АМССР) у складі УСРР. «Українізація»: форма і зміст. Ставлення влади і населення УСРР до «українізації». Радянська українізація в баченні української політичної та культурної еміграції. Особливості функціонування української освіти, науки і мистецтва в УСРР.

3.6. Соціальні зміни та культурне життя. Повернення Європи до мирного життя. Зміни в побуті: одязі, харчуванні, облаштуванні житла, організації відпочинку. Повсякдення і життєвий рівень населення в СРСР (на прикладі УСРР). Суспільна роль інтелігенції. Новий образ жінки в суспільстві: жінка на виробництві, в освітніх закладах і громадському житті. Масова культура. Модернізм. Культурна єдність політично розколотої Європи.

Північної Америки в 1920-х рр.; в) структурні зміни в економіці цих держав; г) вплив непу та українізації на політичну орієнтацію української культурної й політичної еміграції; д) досягнення українського суспільства в літературі та мистецтві в 1920-х рр.;

- проаналізувати суспільно-політичний розвиток країн Західної Європи та Північної Америки в 1920-х рр., встановити політичні тенденції цього періоду;
- висловити аргументовані судження про діяльність Дмитра Донцова, Вячеслава Липинського, Томаша Масарика, Миколи Хвильового.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- «Українське питання» на Паризькій мирній конференції і в міжнародних угодах 1920-х рр.
- Побутова культура і повсякденне життя населення Європи першої третини ХХ ст.
- Новий образ жінки в українському суспільстві міжвоєнного періоду.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Осмислення наслідків Першої світової війни та революційного періоду в європейській та українській культурі.
- Ідея пан-Європи: витоки, спроби реалізації й причини невдач.

Міжпредметні зв'язки:

- 9 клас. Художня культура. Розділ: Основи художньої культури. Тема: Художні напрями мистецтва ХХ століття: від модернізму до постмодернізму. Полістилістика. (Учень/учениця вміє толерантно вести дискусію з питань культури, знаходити джерела для художньої самоосвіти).
- 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Європи. Держави-сусіди. (Учень/учениця характеризує особливості розміщення та формування населення країн та регіонів, урбанізаційні процеси, обґрунтовує галузеву структуру господарства країн Європи).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ ЯК ВИКЛИК ЛЮДСТВУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* «Великої депресії» і «нового курсу» Франкліна Делано Рузвельта, громадянської війни в Іспанії, Голодомору в Україні, час приходу до влади фашистів в Італії та нацистів у Німеччині, встановлення авторитарних режимів у країнах Центрально-Східної Європи, утвердження сталінського режиму в СРСР, утворення ОУН;
- *політично-правовий статус* західноукраїнських теренів у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини;
- *територіальний розподіл* України, етнічний склад її населення, політичні сили, наукові й мистецькі здобутки і втрати українців у 1930-ті рр.

Розуміти:

- *поняття*: «антисемітизм», «Велика депресія», «гандизм», «геноцид», «Голодомор», «інтегральний націоналізм», «націонал-соціалізм», «новий курс», «осадництво», «пацифікація», «санация», «суцільна колективізація», «тоталітаризм», «фашизм», «форсована індустріалізація»;
- *причини і прояви* світової економічної кризи 1929–1933 рр.;
- *передумови* утвердження тоталітарних і авторитарних режимів у країнах Європи;
- *суперечливий характер* національної політики режиму «санация» в Польщі;
- *сутність* соціального вчення католицької Церкви; *позицію* церков щодо викликів світової політики;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

4.1. Велика депресія. Світова економічна криза 1929–1933 рр.: причини, перебіг, регіональні відмінності, наслідки. «Новий курс» Франкліна Делано Рузвельта. Європа: політика економії та протекціонізму, встановлення державного контролю над економікою.

4.2. Комунізм, фашизм і нацизм. Ідейні засади та соціальна база комуністичного режиму, фашизму і нацизму. Прихід до влади в Італії фашистів. Утвердження нацистського режиму в Німеччині. Соціально-економічна політика урядів Беніто Муссоліні та Адольфа Гітлера. Знищення політичної опозиції. Встановлення державного контролю над публічним життям і суспільною свідомістю. Роль пропаганди. Антисемітизм у нацистській Німеччині.

4.3. Виникнення авторитарних режимів. Боротьба за демократію. Радикалізація політичного життя в 1930-х рр. Народні фронти у Франції та Іспанії. Громадянська війна в Іспанії. Політичні режими в країнах Центрально-Східної Європи. Становище українців у Румунії, Угорщині, Чехословаччині, Австрії.

4.4. Режим «санация» в Польщі. Національна політика «санацияного» режиму. Влада і українське суспільство. Українські політичні, професійні, кооперативні, просвітницькі, релігійні, жіночі та молодіжні організації. Українська греко-католицька церква. Радикалізація суспільних настроїв. Організація українських націоналістів (ОУН).

4.5. Утвердження комуністичного тоталітарного режиму в СРСР. Встановлення

- *теоретичні засади* інтегрального націоналізму;
- *специфіку* комуністичного режиму і завдання політики «великого перелому» в СРСР.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів*, що відображають перебіг світової економічної кризи 1929–1933 рр., реалізацію авторитарної моделі модернізації в УСРР, боротьбу за демократію у Франції та Іспанії, зосередження влади фашистами в Італії, нацистами в Німеччині, більшовиками-сталіністами в СРСР, діяльність легального і підпільного секторів українського руху, громадську активність українців, модернізаційні процеси поза межами Європи;
- *використовувати карту* як джерело інформації про протиборство демократичних і диктаторських режимів, індустріальні новобудови в УСРР, локалізацію і масштаби масових розстрілів, Голодомору, репресій та антибільшовицьких повстань в УСРР;
- *розрізнити* демократичні, авторитарні й тоталітарні *режими*, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи;
- *обстоювати правову оцінку* Голодомору як геноциду українського народу, *визначати* його довготривалі етносоціальні наслідки;
- *схарактеризувати*: а) світогляд «радянської/советської людини» і моральний клімат «соціалістичного» суспільства в СРСР; б) програми подолання світової економічної кризи в країнах Америки та Європи;
- *визначити причини, регіональні відмінності та наслідки* світової економічної кризи 1929–1933 рр., спланованої модернізації в СРСР, модернізаційних процесів у неєвропейському світі;

режиму сталінської диктатури: передумови і методи. Форсована індустріалізація. Злам непу і перехід до директивної економіки. Голод 1928–1929 рр. Суцільна колективізація сільського господарства. Опір селянства сталінській політиці. Прояви національної свідомості, антиімперські, антиколоніальні настрої в УСРР. Комуністичний тоталітаризм. «Культурна революція». Масові репресії. Конституція СРСР 1936 р.

4.6. Репресії та Голодомор в Україні. Результати політики «великого перелому» в УСРР. Політичні процеси. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид українського народу. Позиція світової спільноти щодо Голодомору. Великий терор. Українці в таборах Головного управління таборів (ГУТАБу/ГУЛАГу). Нищення української наукової і творчої інтелігенції («Розстріляне відродження»).

4.7. Людина в умовах тоталітаризму: приклад України. Суспільство радянської України. Компартійно-радянська номенклатура. Світогляд «радянської/советської людини» та способи його формування. Українська інтелігенція.

4.8. Країни Азії, Африки та Латинської Америки. Японська експансія в Китаї. Антиколоніальний рух в Індії. Акції громадянської непокорності. Модернізація Туреччини та Ірану. Північна Африка у сфері британських, французьких та італійських інтересів. Протиборство демократичних сил і диктаторських режимів у Латинській Америці.

- *установити причини і наслідки:* а) радикалізації політичного життя в країнах Європи, Азії та Латинської Америки; б) зламу демократичних систем у країнах Центрально-Східної Європи; в) розгортання антиколоніального руху;
- *висловити аргументовані судження щодо:* а) суспільної ролі Української греко-католицької церкви в міжвоєнний період; б) громадської активності українського суспільства міжвоєнного періоду; в) становища української інтелігенції в умовах комуністичного тоталітаризму і панування класової ідеології;
- *визначити тенденції* економічного та суспільного розвитку країн Європи, Азії, Африки та Латинської Америки, міжнародних відносин;
- *представити аргументовану оцінку* поглядів і політики Адольфа Гітлера, Беніто Муссоліні, Йосифа Джугашвілі (Сталіна);
- *висловити аргументовані судження* про діяльність Кемаля Ататюрка, Махатми Ганді, Чан Кайші, Євгена Коновальця, Василя Мудрого, Франкліна Делано Рузвельта, Миколи Скрипника, Андрея Шептицького, Олександра Шумського, українських митців епохи «соціалізму, який переміг» (на вибір учительки/учителя).

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Людина в умовах тоталітаризму: приклад України.
- Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки (Української РСР, УРСР) 1937 року: основні положення та їх практичне втілення.
- Пропагандистський ідеал «радянської/советської людини» та реалії її повсякденного життя.
- Настрої західноукраїнської молоді міжвоєнного періоду: між радянофільством та інтегральним націоналізмом.
- Історія рідного краю на тлі історії України 1920–1930-х років.

Орієнтовні теми навчальних проєктів:

- Дилеми інтелігенції в умовах авторитарних і тоталітарних режимів.
- Українці у складі СРСР і країн Центральної-Східної Європи в міжвоєнний період: обмеження і можливості.
- Образ Азії, Африки та Латинської Америки в уявленнях українців.
- Політичні/національні лідери на тлі епохи: Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Франклін Делано Рузвельт, Андрей Шептицький.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Азії. (Учень/учениця порівнює особливості господарства різних за рівнем економічного розвитку країн Азії; оцінює роль країн Азії в світі).
- 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Латинської Америки. (Учень/учениця називає історико-політичні процеси, що відбуваються в регіоні; аналізує специфіку складу населення та системи розселення).
- 10 клас. Географія. Розділ: Регіони та країни світу. Тема: Країни Африки. (Учениця/учень визначає особливості галузевої структури, територіальної організації господарства та роль країн Африки в світі; аналізує причини економічної відсталості та бідності багатьох країн Африки, розуміє роль провідних країн Африки на континенті).
- 10 клас. Мистецтво. Розділ: Мистецтво європейського культурного регіону. Україна. (Учениця/учень знає та розуміє внесок українського мистецтва в скарбницю світової культурної спадщини; називає найхарактерніші здобутки – «візитівки» українського мистецтва у світі; видатних представників українського мистецтва (зокрема української діаспори); наводить приклади визначних творів різних видів мистецтва, створених у різні часи в українському мистецтві; усвідомлює необхідність збереження національної мистецької спадщини).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. УКРАЇНА І СВІТ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* проголошення незалежності Карпатської України, підписання пакту Молотова–Ріббентропа, вторгнення німецьких військ і Червоної армії в Польщу; *хронологічні межі* Другої світової війни;
- *основний зміст* Мюнхенської угоди, пакту Молотова–Ріббентропа і таємного додатку до нього;
- *факти*, що відображають німецько-радянську співпрацю впродовж 1939–1941 рр.

Розуміти:

- *поняття*: «анексія», «аншлюс», «дивна війна», «колабораціонізм», «мілітаризація», «нейтралітет», «політика умиротворення», «радянська/советизація», «таємна дипломатія»;
- *різницю* між зовнішньополітичними цілями і пропагандистською риторикою урядів країн-агресорів;
- *ідею* системи колективної безпеки в Європі та роль у ній Ліги Націй;
- *специфіку* «українського питання» в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни;
- *аргументи* щодо відповідальності тоталітарних режимів за розв'язання Другої світової війни.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають передвоєнну військово-політичну кризу і перебіг Другої світової війни у 1939–1941 рр., зокрема на теренах України;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

5.1. Європейська військово-політична криза. Вісь «Рим–Берлін». Зовнішньополітичні пріоритети Європи в другій половині 1930-х рр. Утворення вогнищ війни на Далекому Сході, в Африці та Європі. Порушення умов Версальського договору і введення німецьких військ у Рейнську зону. Діяльність Ліги Націй. Укладення союзу між Німеччиною та Італією.

5.2. Політика «умиротворення». Карпатська Україна. Причини та цілі політики «умиротворення». Аншлюс Австрії. Судетська криза. Мюнхенська угода й розчленування Чехословаччини. Український рух на Закарпатті. Карпатська Україна: від автономії до проголошення незалежності.

5.3. Німецько-радянські переговори й пакт Молотова–Ріббентропа. Німецькі територіальні претензії до Польщі та Литви. Територіальні претензії СРСР до Польщі, Румунії, Фінляндії, країн Балтії. Британсько-французько-радянські переговори 1939 р. Радянсько-німецький пакт про ненапад (пакт Молотова–Ріббентропа) і таємний додаток до нього: мотиви укладення і зміст.

5.4. Початок Другої світової війни. Радянська окупація Західної України. Вторгнення Німеччини і СРСР у Польщу. Реакція світу й місцевого населення. Українці в польській армії. «Договір про дружбу та кордон» між СРСР і Німеччиною. Включення до СРСР Західної України, Північної Буковини та частини Бессарабії.

- *визначити причини і сутність* європейської військово-політичної кризи напередодні Другої світової війни;
- *використати карту* як джерело інформації про розмежування сфер впливу в Європі між Німеччиною і СРСР, військово-політичні конфлікти міжвоєнного періоду і перебіг Другої світової війни в 1939–1941 рр.;
- *схарактеризувати*: а) передвоєнну військово-політичну кризу в Європі; б) радянізацію західних областей України в 1939–1941 рр.; в) політичне та соціально-економічне становище в Україні напередодні німецько-радянської війни; г) правовий статус громадян на анексованих СРСР територіях;
- *аргументувати судження* щодо: а) політичних орієнтацій в українському русі передвоєнного періоду і на початку Другої світової війни; б) політичних позицій українського руху на початку Другої світової війни;
- *визначити причини і наслідки*: а) краху системи колективної безпеки; б) політики «умиротворення»; в) проголошення та окупації Карпатської України; г) укладення пакту Молотова–Ріббентропа; д) «дивної війни»; е) радянізації західних областей України;
- *порівняти*: а) зовнішньополітичні цілі СРСР і Німеччини напередодні війни; б) політику радянізації західних областей УРСР;
- *дібрати правові аргументи* на користь висновку про анексію Радянським Союзом частини території Польщі та Румунії;
- *висловити аргументовані судження* про політичну діяльність Степана Бандери, Августина Волошина, Шарля де Голя, Володимира Кубійовича, Андрія Мельника, Невілла Чемберлена.

5.5. «Дивна війна». Поразка Франції. Причини «дивної війни». Основні театри воєнних дій у Європі в 1939–1940 рр.: перебіг подій на скандинавському і балканському напрямках. Радянсько-фінська війна. Воєнна поразка Франції. Колaboraціонізм як політика й особистий вибір. Вісь «Рим–Берлін–Токіо». Укладення Троїстої угоди та пакту про нейтралітет між СРСР і Японією. Німецько-радянська співпраця в економічній і військовій сферах.

5.6. Радянізація/советизація західних областей України. Адміністративно-територіальна реформа. Радянські партійні та громадські організації. «Націоналізація» промисловості. Економічні та соціальні зміни в сільському господарстві. «Українізація». Влада і західноукраїнське суспільство. Політичні репресії. Депортації.

5.7. Українська еміграція на початку війни: вибір політичної позиції. Осередки української еміграції. Політичні орієнтації в українському русі. Розкол в ОУН. Український центральний комітет у Кракові. Український рух у Закарпатті в умовах угорського панування.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Вісь «Рим–Берлін–Токіо»: історія формування й краху.
- «Срібна земля»: Карпатська Україна в міжвоєнний період і спроба державотворення.
- Приєднання до СРСР Західної України, Північної Буковини, частини Бессарабії: політичні цілі та пропагандистська риторика.
- Західна Україна: зміни в повсякденному житті населення після анексії СРСР.
- Українська еміграція на початку війни: вибір політичної позиції.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Радянський/советський чиновник сталінської доби: історичний та художній образи.
- Як початок Другої світової війни вплинув на життя моєї родини.

Міжпредметні зв'язки:

- 11 клас. Українська література. Розділ: Під чужим небом. Тема: Література письменників-емігрантів. «Празька школа» української поезії та її представники. (Учениця/учень знає й розповідає про історичні умови і функціонування української літератури за кордоном, про «празьку школу» української поезії та її представників; усвідомлення того, що життєва позиція кожної людини впливає на загальний стан розвитку всієї країни).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА: РОЗГОРТАННЯ, ПЕРЕБІГ І РЕЗУЛЬТАТИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *дати* початку і завершення німецько-радянської війни;
- *хід бойових дій* на фронтах Другої світової війни, зокрема на території України.

Розуміти:

- *поняття*: «антигітлерівська коаліція», «бліцкриг», «воєнний злочин», «Голокост», «держави-сателіти», «евакуація», «концентраційний табір», «новий порядок», «окупаційний режим», «остарбайтери», «рух Опору», «табір смерті», «тактика випаленої землі», «чорно-світники»;
- *причини* поразок Червоної армії на першому етапі німецько-радянської війни;
- *передумови і наслідки* Голокосту, економічної експлуатації та масового винищення в'язнів концтаборів, депортацій за етнічною або соціальною ознаками, масових розстрілів цивільного населення;
- *вплив* окупаційного режиму на повсякденне життя і свідомість населення окупованих територій;
- *колабораціонізм та рух Опору* як реакції на окупаційну політику нацистської Німеччини і держав-сателітів;
- *передумови* для розбіжностей у політичних позиціях держав антигітлерівської коаліції;
- *вплив* війни на суспільно-культурні процеси.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

6.1. Напад Німеччини на Радянський Союз. Німецький план «блискавичної війни». Бойові дії влітку-восени 1941 р. Розгром німецькими військами радянського Південно-Західного фронту. Мобілізаційні заходи та проведення евакуації на території України. Битва під Москвою і спроби контрнаступу радянських військ у Криму й поблизу Харкова. Блокада Ленінграда та облога Севастополя. «Тактика випаленої землі» та інші злочинні дії комуністичного режиму під час війни.

6.2. Нацистський окупаційний режим: приклад України. Нацистський «новий порядок» в окупованій Європі: загальна характеристика. План «Ост». Зони окупації України: особливості режиму. Становище військовополонених і цивільного населення на окупованих територіях. Остарбайтери. Національні військові формування в німецькій армії. Прояви співпраці з окупаційним режимом.

6.3. Голокост: знищення нацистами єврейського населення Європи. Політика «остаточного вирішення єврейського питання»: нацистська расова теорія та методи її реалізації. Гетто, концтабори, табори смерті. Бабин Яр у Києві як символ Голокосту і нацистської політики масового знищення людей. Опір Голокосту. Праведники народів світу.

6.4. Український національно-визвольний, комуністичний та інші рухи Опору на теренах України. Ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія рухів Опору

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* подій Другої світової війни, що визначили її перебіг і результати;
- *використовувати карту як джерело інформації* про стратегії протиборчих сторін, зміни на фронтах війни, адміністративно-територіальні одиниці, утворені на окупованих нацистами теренах України;
- *схарактеризувати* окупаційний режим («новий порядок»), встановлений Німеччиною і державами-сателітами на окупованих територіях;
- *визначити причини та наслідки* розгортання руху Опору на окупованих Німеччиною та державами-сателітами територіях, військово-політичного протистояння основних течій цього руху;
- *висловити обґрунтовані судження* про: а) внесок України в перемогу над нацизмом; б) роль і місце українців у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни; в) руйнівні наслідки Другої світової війни для України та Європи;
- *установити внесок* у перемогу над нацизмом Тараса Боровця (Бульби), Олени Вітер, Олександра Довженка, Дуайта Ейзенгауера, Сидора Ковпака, Івана Кожедуба, Олега Ольжича, Кирила Осьмака, Франкліна Делано Рузвельта, Амет-Хана Султана, Вінстона Черчилля, Романа Шухевича.

в Україні. Акт відновлення Української Держави. Українська повстанська армія (УПА). III Надзвичайний великий збір ОУН(б): еволюція програмних засад українського національно-визвольного руху. Українська головна визвольна рада (УГВР). Радянські партизанські загони і з'єднання. Розгортання в Західній Україні осередків польського руху Опору. Польсько-українські відносини.

6.5. Вступ у війну США і формування антигітлерівської коаліції. Британсько-радянський договір про взаємодопомогу і Атлантична хартія. Військово-технічне та інформаційне співробітництво. Ленд-ліз. Напад Японії на Перл-Гарбор і початок війни на Тихому океані. Декларація Об'єднаних Націй (1942 р.). Тегеранська конференція.

6.6. Воєнні перемоги союзників у 1942–1945 рр. Докорінний злам у ході німецько-радянської війни: битви під Сталінградом і на Курській дузі. Битва за Дніпро. Вигнання військ гітлерівської коаліції з України. Поразки німців та їхніх союзників у Північній Африці, Італії, на Тихому океані. Відкриття Другого фронту в Європі. Бойові дії в Центральній та Західній Європі в 1944–1945 рр. Українці у військових формуваннях держав антигітлерівської коаліції. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Ялтинська конференція. Битва за Берлін і капітуляція Німеччини. Потсдамська конференція. Атомне бомбардування Хіросіми й Нагасакі. Капітуляція Японії.

6.7. Соціально-економічне та культурне життя під час війни. Наслідки Другої світової війни для України. Переорієнтація економік протиборчих держав на воєнні потреби та її соціальні наслідки. Жінки та підлітки на фронті й у тилу. Міграції, матеріальні та демографічні

втрати внаслідок війни. Відновлення в Україні комуністичного режиму. Депортація з півдня України і Криму татар, німців, болгар, греків і вірмен. Злочини проти людства. Література й мистецтво воєнного часу: теми і герої.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Друга світова війна: сценарії та стратегії протиборчих сторін.
- Економічне і суспільне життя в Європі: зміни під впливом війни.
- Рух Опору в Україні: ідеологія, соціальна база, тактика і стратегія.
- Світові війни ХХ ст.: спільне та відмінне.
- Рідний край у роки Другої світової війни.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Українська література й мистецтво воєнного часу: теми і герої.
- Наукові й технічні винаходи часів Другої світової війни, які змінили життя людства.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Українська література. Розділ: Воєнне лихоліття. Тема: Олександр Довженко «Щоденник» (періоду війни). (Учениця/учень розглядає «Щоденник» як джерело вивчення біографії митця в контексті його доби; особливості авторського бачення й оцінки історії України й українського народу, розкриття національних і загальнолюдських проблем; розуміє особливості світовідчуття українців, національного характеру, народної моралі та етики; усвідомлює важливість культурної самоідентифікації особистості; розуміє взаємозв'язок конкретного із загальним).
- 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Міжнародні організації, їх функціональний і просторовий розподіл. Загальнополітичні та спеціальні організації. Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів. (Учениця/учень називає й характеризує міжнародні організації та їхні функції, розкриває значення міжнародних організацій у сучасному світі, показує на карті країни, що відрізняються рівнем розвитку, країни з різними формами державного устрою; зони етнічних конфліктів).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Мої і твої права. Тема: Людина і держава. (Учениця/учень визначає роль держави та державних інституцій з питань захисту прав людини; може довести, що зневажання та нехтування правами людини може привести суспільство аж до злочинів проти людяності; добирає з різних джерел додаткову інформацію щодо функціонування міжнародних та європейських механізмів захисту прав людини; оцінює перспективи й основні загрози розвитку прав людини в майбутньому).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

І С Т О Р І Я :
Україна і світ
(від 1945 р. до сучасності)
11 клас

Структура курсу

ВСТУП. Уроки Другої світової війни.

РОЗДІЛ 1. Повоєнне врегулювання.

РОЗДІЛ 2. Світ у пошуках нових моделей розвитку.

РОЗДІЛ 3. Україна в період «відлиги».

РОЗДІЛ 4. Формування постіндустріального суспільства.

РОЗДІЛ 5. Революційні зміни в Європі. Відновлення
незалежності України.

РОЗДІЛ 6. Україна в сучасному світі.

Вступ. УРОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *масштаби* людських і матеріальних втрат під час Другої світової війни.

Розуміти:

- *поняття*: «злочин проти людства», «права людини»;
- *Другу світову війну* як найбільшу за своїми проявами і наслідками *трагедію в історії людства*;
- *історичну ціну* політичних рішень, пов'язаних з долями держав і народів;
- *приреченість* в історії претензій на світове панування.

Уміти:

- *обґрунтувати думку* про Другу світову війну як складне суспільно-політичне і соціальне явище, в якому переплелися амбіції творців тоталітарних режимів, жертвність борців за свободу, жорстокість і людяність;
- *визначити* політичні й суспільні *зміни*, які спричинила війна (соціальні, національні, антиколоніальні та інші визвольні рухи, демократизація ряду європейських країн тощо);
- *схарактеризувати* наявні в сучасному українському суспільстві *моделі пам'яті* про Другу світову війну.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Друга світова війна: чи можлива «людяність у нелюдяний час»?

Узагальнення.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

Ціна війни: людські та матеріальні втрати. Зміни політичної карти світу. Переосмислення під впливом війни цінності людського життя й формування сучасної концепції прав людини. Відповідальність людини за наукові й технічні досягнення. Друга світова війна в історичній пам'яті.

Розділ 1. ПОВОЄННЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* періоду «двополюсного світу» і поділу Німеччини, час заснування ООН, проведення Нюрнберзького і Токійського судових процесів;
- *дати та мету* утворення НАТО і ОВД;
- *результати домовленостей* лідерів «Великої трійки» про післявоєнне облаштування світу;
- *час, методи і результати*: а) радянзації західних областей УРСР; б) ліквідації Української греко-католицької церкви; в) діяльності націоналістичного підпілля та загонів УПА; г) операцій «Вісла» і «Захід»; д) ідеологічних кампаній в УРСР періоду «ждановщини».

Розуміти:

- *поняття*: «двополюсний світ», «депортація», «доктрина», «ждановщина», «залізна завіса», «конфронтація», «лисенківщина», «міжнародний трибунал», «репатріація», «соціалістичний табір», «спецпоселення»;
- *історичне значення* Нюрнберзького і Токійського судових процесів;
- *мету, принципи, механізми* діяльності ООН та її спеціалізованих організацій;
- *історичне значення* участі УРСР у заснуванні ООН, «Загальної декларації прав людини» (1948 р.), Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародних пактів про права людини (1966 р.) як основ сучасного міжнародного права;
- *соціальну та етнічну структуру* населення повоєнної УРСР з урахуванням

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

1.1. Підсумки війни: деконструкція фашизму і нацизму. Ялтинська та Потсдамська конференції: домовленості лідерів «Великої трійки» про післявоєнне облаштування світу. Нюрнберзький і Токійський судові процеси. Організація Об'єднаних Націй (ООН). Спеціалізовані організації під егідою ООН. «Загальна декларація прав людини» (1948 р.), Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.), міжнародні пакти про права людини (1966 р.), міжнародне визначення поняття «геноцид».

1.2. Політичний статус і міжнародне становище УРСР. Політика «вдосконалення радянської федерації і розширення прав союзних республік»: мотиви, суперечності, результати. Українська РСР як член-засновник ООН та інших міжнародних організацій. Встановлення кордонів України із сусідніми державами внаслідок переділу західноукраїнських земель. Приєднання Закарпаття. Імперський характер політики радянського/советського центру.

1.3. Утворення «двополюсного світу». Експансія СРСР: окупація країн Східної Європи. Передумови «холодної війни». Меморандум Джорджа Фроста Кеннана. Доктрина Гаррі Трумена і «план Маршалла». Репатріації. Доля військовополонених і переміщених осіб. Поляризація євроатлантичного простору: утворення Північноатлантичного союзу (НАТО) і Варшавського блоку (ОВД), поділ Німеччини.

1.4. Відновлення комуністичного режиму в Україні. Підпільно-партизанська боротьба ОУН та УПА. Відновлення

- результатів радянської заходніх областей;
- *голод 1946–1947 рр. як штучний* (зумовлений діями влади) *масовий голод*;
- *вплив*: а) ідеологізованої інтерпретації Другої світової війни та російсько-українських відносин на історичну пам'ять українців; б) «плану Маршалла» на відбудову повоєнної Європи і формування «двополюсного світу».

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність* подій, пов'язаних з деконструкцією фашизму і нацизму, формуванням «двополюсного світу», відновленням в Україні комуністичного режиму, діяльністю націоналістичного підпілля і загонів УПА;
- *визначити хронологічні межі й етапи* радянської заходніх областей УРСР, збройної боротьби національних сил за українську державу;
- *обґрунтувати* імперський характер політики СРСР;
- *використовувати карту як джерело інформації* про: а) територіальні зміни в Європі за підсумками війни; б) адміністративно-територіальне переоблаштування території УРСР;
- *описати, використовуючи карту*: а) процес формування «двополюсного світу»; б) міграційні процеси в повоєнні роки в межах Європи (у т. ч. обміни населенням між Україною й суміжними державами, депортації українців);
- *схарактеризувати на основі джерел*: а) процес розгортання «холодної війни» і поляризації євроатлантичного простору; б) політичне, економічне, культурне і повсякденне життя в Україні; в) соціальну структуру, національний склад, умови й рівень життя населення УРСР; г) діяльність

компартиїно-державних структур в Українській РСР. Політика радянської влади щодо цивільного населення, яке перебувало на окупованих територіях, «остарбайтерів» і військовополонених. Продовження радянської/советизації заходніх областей УРСР. Ліквідація Української греко-католицької церкви. Депортації. Операція «Захід». Український визвольний рух у 1944–1950-х рр.

1.5. Українсько-польські відносини. Польський варіант «народної демократії». Формування українсько-польського кордону. Збройна боротьба УПА на Закарпатті. Депортація за «обміном населення» між УРСР і Польською Народною Республікою (ПНР). Операція «Вісла». Події Другої світової війни і перших повоєнних років в історичній пам'яті українців і поляків.

1.6. Відновлення ідеологічного контролю в СРСР. Перемога у війні: ідеологічні інтерпретації. «Ждановщина» та її прояви в Україні. «Лисенківщина». Боротьба з «буржуазним націоналізмом». Російсько-українські відносини в радянській історичній політиці.

1.7. Повоєнне місто й село. Демографічні зміни в повоєнній Україні: соціальна та етнічна структура. Відбудова промислових підприємств та міської інфраструктури. Умови та рівень життя міського населення. Радянське село: колгоспи і колгоспники. Голод 1946–1947 рр.

у повоєнні роки націоналістичного підпілля і загонів УПА; д) польський варіант «народної демократії»; е) долю людини в умовах тоталітаризму (сталінського режиму);

- *схарактеризувати політичну діяльність* Гаррі Трумена;
- *висловити аргументовані судження* про діяльність Рафаеля Лемкіна, Йосипа Сліпого.

Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проєктів:

- Права людини в СРСР: між деклараціями і реальністю.
- Проблема цінності людини в роки «холодної війни» (порівняння правового становища та рівня життя населення в Україні й країнах Заходу).
- Очевидці згадують: свідчення про штучний масовий голод 1946–1947 рр.

Орієнтовна тема для написання есе:

- Доля людини, яка пережила війну.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Політична картина світу. (Учениця/учень пояснює відмінність між поняттями «країна», «держава», «залежна територія», називає і характеризує основні форми державного устрою та правління країн світу, характеризує особливості сучасної соціально-економічної типології країн світу, етапи формування політичної карти світу, обґрунтовує основні вектори зовнішньої політики України).
- 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури другої половини ХХ ст. Тема: Двополюсність світу після Другої світової війни та її зв'язки із розвитком культурного і літературного процесу. Поява «країн соціалістичної співдружності» та їхніх літератур; запровадження в них «соціалістичного реалізму» та опір йому в польській, угорській, чеській та інших літературах. Література Західної Європи і США. (Учениця/учень висловлює судження про реалізацію теми Другої світової війни й руху Опору в повоєнні десятиліття, а також поширення екзистенціалізму в літературі цього періоду; визначає як помітні явища літературного процесу другої половини ХХ століття).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 2. СВІТ У ПОШУКАХ НОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час повалення авторитарних режимів у Греції («чорних полковників»), Португалії («революція гвоздик»), переходу до демократії в Іспанії після смерті Франсіско Франко, виникнення руху афроамериканців за соціальні й політичні права;
- час створення і склад Ради Європи (РЄ), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ), Руху неприєднання;
- час і результати ХХ з'їзду КПРС, революції в Угорщині, «Празької весни», Корейської війни, арабо-ізраїльських воєн, інтервенції СРСР в Угорщину, Чехословаччину, Афганістан, а США – у В'єтнам, «студентської революції».

Розуміти:

- *поняття*: «безрідний космополітизм», «волютаризм», «деколонізація», «десталінізація», «економічне диво», «європейська інтеграція», «зона вільної торгівлі», «контркультура», «країни “третього світу”», «маккартизм», «маоїзм», «реабілітація», «самоврядний соціалізм», «ювеналізація»;
- *передумови* повалення авторитарних режимів у Греції («чорних полковників»), Португалії («революція гвоздик»), переходу до демократії в Іспанії після смерті Франсіско Франко, виникнення руху афроамериканців за соціальні й політичні права, «студентської революції»;
- *цілі й принципи діяльності* РЄ, ЄЕС і Руху неприєднання.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

2.1. «Холодна війна» і посилення консервативних тенденцій у США і СРСР. «Холодна війна». Гонка озброєнь. Локальні війни та міжнародні військово-політичні кризи. Відлуння «холодної війни» у внутрішньополітичному житті держав Заходу та «соціалістичного табору»: маккартизм у США, боротьба з «сіонізмом» і «безрідним космополітизмом» у СРСР. Українська діаспора в умовах «холодної війни».

2.2. Політична та економічна реконструкція Західної Європи. Утвердження в Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки. «План Маршалла». Заснування Ради Європи (РЄ). «Німецьке економічне диво»: причини та соціально-економічні результати. Падіння авторитарних режимів у Греції, Іспанії та Португалії. Створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС).

2.3. Демократичні рухи в Західній Європі та США в 1960–1970-х роках. Прояви неполітичного протесту: бітники і хіпі. Молодіжні виступи кінця 1960-х рр.: причини, прояви, наслідки. Ювеналізація і зародження контркультури. Рок-культура. Рух афроамериканців за соціальні та політичні права.

2.4. Спроби лібералізації комуністичного режиму в СРСР. Повстання в сталінських концтаборах і крах ГУТАБу. Участь українців у повстаннях. Постсталінський режим: між консервативним реформізмом і комуністичним фундаменталізмом. Спроби реформування економіки та державно-партійного устрою. ХХ з'їзд КПРС.

Уміти:

- *встановити послідовність і синхронність* подій 50–70-х років ХХ ст., пов'язаних з «холодною війною», утвердженням у Західній Європі ліберальної демократії та соціальної ринкової економіки, лібералізацією комуністичних режимів і реваншем традиціоналістів, формуванням «третього світу»;
- *визначити хронологічні межі, етапи і прояви* «холодної війни» і деколонізації;
- *використовувати карту* як джерело інформації про геополітичний простір США і СРСР, регіони і масштаби міжнародних конфліктів 1950–1970-х рр. і перебіг деколонізації;
- *причини, ознаки й наслідки* німецького та японського «економічних див», кризи комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі, реформування економіки та державно-партійного устрою СРСР і Китаю, процесу деколонізації;
- *порівняти соціально-економічний і політичний розвиток держав* – членів ЄЕС і РЕВ у 1950–1970-х рр.;
- *пояснити специфіку розвитку* «окраїн» світових політичних полюсів (Японії, Китаю, Югославії, країн Латинської Америки);
- *схарактеризувати:* а) демократичні рухи в країнах Західної Європи та США; б) економічні й суспільні проблеми країн «третього світу» та запропонувати способи (стратегії) їх вирішення; в) політичні, економічні та культурні зміни в СРСР у 1950–1970-х рр. та роль українців у цих змінах;
- *висловити обґрунтовані судження* про діяльність Джона Кеннеді, Мартіна Лютера Кінга, Джавахарлала Неру, Йосипа Броз Тіто, Микити Хрущова, Мао Цзедуна.

Суперечності постсталінського зовнішньополітичного курсу СРСР. Посилення бюрократичного централізму в СРСР у 1970-х рр.: реванш комуністичного традиціоналізму.

2.5. Антикомуністичні, антиімперські виступи у Східній Європі. Криза комуністичних режимів Центрально-Східної Європи в першій половині 1950-х рр. Революція та економічні реформи в Угорщині. «Празька весна» та інтервенція СРСР в Чехословаччину. Заходи щодо економічної інтеграції «соціалістичного табору».

2.6. Особливості суспільного життя «на окраїнах» світових політичних полюсів. «Японське економічне диво». Будівництво комунізму в Китаї: ідеологія, методи, результати. «Самоврядний соціалізм» в Югославії. Латинська Америка: між «правим» і «лівим» авторитаризмом.

2.7. Деколонізація і виникнення «третього світу». Близькосхідна проблема. Деколонізація країн Азії та Африки: передумови, етапи, наслідки. Економічні й суспільні проблеми «третього світу» та пошук шляхів їх розв'язання. Вогнища військово-політичних конфліктів у країнах «третього світу». Інтервенція СРСР в Афганістан. Близькосхідна проблема: арабо-ізраїльський конфлікт. Рух неприєднання.

Орієнтовні теми для практичних занять і навчальних проєктів:

- Молодіжні рухи і рок-культура як соціальні явища 1960–1970-х рр.
- Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, мистецтва).
- Конфлікт людини і системи: поширення явищ контркультури в СРСР.
- Спільне і відмінне в розвитку країн Заходу і країн «соціалістичного табору».
- Модель інноваційного розвитку економіки (на прикладі країн Східної Азії).

Міжпредметні зв'язки.

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. (Учениця/учень може назвати основи і принципи діалогу між соціальними групами: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства; наводить приклади дискримінації та ксенофобії; вміє протистояти проявам расизму; формує звичку проявляти емпатію).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 3. УКРАЇНА В ПЕРІОД «ВІДЛИГИ»

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час проведення і задум хрущовських реформ, «косигінської» економічної реформи;
- дату, причини і правову підставу передачі Кримської області РРФСР до складу УРСР;
- ознаки української політичної нації в УРСР.

Розуміти:

- *поняття*: «абстракціонізм», «госпрозрахунок», «десталінізація», «дисидентство», «культ особи», «підпільна група/організація», «радгосп», «раднаргосп», «реабілітація», «стиляга», «шістдесятництво»;
- *УРСР як квазідержаву*, у якій продовжувала формуватися українська політична нація;
- *спрямованість* етносоціальної політики СРСР на російщення України;
- *значення* діяльності українських «шістдесятників» і дисидентів для творення української політичної нації.

Уміти:

- *встановити послідовність* подій, пов'язаних з десталінізацією, спробами реформування директивно-планової економіки, формуванням української політичної нації (зокрема діяльністю «шістдесятників» і дисидентів); *синхронність* цих подій з подіями, пов'язаними з лібералізацією комуністичних режимів у Центральній та Південно-Східній Європі; *схарактеризувати*: а) повсякденне життя міського та сільського населення УРСР, його інтелектуальні та світоглядні орієнтири,

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

3.1. Нові кордони. Включення Кримської області до складу УРСР. Соціально-економічне становище Криму в складі УРСР. Етнічна структура населення Криму. Становище кримських татар у місцях депортації.

3.2. Десталінізація в Українській РСР. Реабілітація націонал-комуністів, частини діячів мистецтва й науки. Ідеологічні обмеження десталінізації (заперечення Голодомору та ін.). Спроби нової «українізації». Хрущовська освітня реформа. Ставлення народу та партійної верхівки до лібералізації комуністичного режиму і політики реформ.

3.3. Спроби реформувати економіку. Диспропорції господарського розвитку УРСР і напрями реформування економіки. Створення раднаргоспів і повернення до централізованого управління народним господарством. Промисловий розвиток УРСР. Наслідки реформ у сільському господарстві України.

3.4. Опозиційний рух: «шістдесятники» і дисиденти. Передумови поширення опозиційних (антитоталітарних, антикомуністичних, антиімперських) настроїв в українському суспільстві. Клуби творчої молоді. Українські «шістдесятники»: світосприймання, особливості діяльності, творчі здобутки. Дисидентський рух в Україні. Його ідейні засади, форми вияву й особливості. Підпільні групи та організації. Боротьба комуністичного режиму проти «шістдесятників» і дисидентів.

3.5. Спроби консолідації українського суспільства. Територіальна, економічна

духовне життя й моральні цінності; б) позицію постсталінської республіканської номенклатури (партійно-радянської) в умовах реформ; в) діяльність українських «шістдесятників» і дисидентів; д) молодіжну субкультуру періоду «розвиненого соціалізму»;

- *визначити*: а) диспропорції в соціально-економічному розвитку УРСР; б) зміни в соціальному та національному складі населення УРСР у 1950–1970-х роках; в) суперечності процесу реабілітації репресованих сталінським режимом жителів України; г) передумови «шістдесятництва» і дисидентського руху;
- *порівнювати* інтелектуальні та світоглядні *орієнтири*, *творчість* «шістдесятників» і представників «соціалістичного реалізму»;
- *спрогнозувати* наслідки змін у національному складі населення УРСР під впливом політики російщення;
- *висловити обґрунтовані судження* щодо: а) спроб лібералізації комуністичного режиму і політики реформ, їхнього впливу на розвиток української нації; б) поширення опозиційних настроїв в українському суспільстві; в) розвитку української освіти й мистецтва у другій половині ХХ ст.;
- *схарактеризувати діяльність*: Віктора Глушкова, Алли Горської, Івана Дзюби, Івана Драча, Ліни Костенко, Левка Лук'яненка, Євгена Сверстюка, Івана Світличного, Василя Симоненка, Василя Сухомлинського.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Етносоціальна структура і повсякденне життя населення УРСР у повоєнне двадцятиліття.
- «Розширювати творчі межі соціалістичного реалізму» (Олександр Довженко, 1955 р.): українська творча інтелігенція в добу хрущовської «відлиги».
- «Шістдесятники»: світоглядні орієнтири і досягнення.

та політична основи консолідації української нації в умовах постсталінського режиму. Позиція партійно-радянської номенклатури в Україні. Українсько-радянські концепції минулого. Історичні концепції українських дисидентів. Україна в мистецьких образах.

3.6. Етносоціальна структура населення і повсякденне життя. Національний склад населення УРСР. Соціальні реформи 1950–1960-х рр. і зміни в становищі основних верств населення України. Політика російщення. Повсякденне життя міського й сільського населення. Інтелектуальні та світоглядні орієнтири української інтелігенції. Духовне життя і моральні цінності українського суспільства в умовах постсталінського режиму.

Міжпредметні зв'язки:

- клас. Громадянська освіта. Розділ: Особистість та її ідентичність. Тема: Я – людина. Самоідентифікація. (Учениця/учень вільно оперує поняттями ідентичність, самоідентичність; усвідомлює себе людиною, а людину – унікальною живою істотою на Землі, частиною людства; пишається своєю ідентичністю, поважає ідентичність інших).
- 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Поети шістдесятники. (Учениця/учень розуміє явище «шістдесятництва» і причини пробудження національної свідомості в суспільстві, шістдесятництво як явище соціальне й культурологічне, його зв'язок із дисидентським рухом).
- 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Олесь Гончар «Собор». (Учениця/учень розуміє роль духовного начала і краси в житті людини, осуд бездуховності, історичної пам'яті народу, добра і зла в житті, проблему національного нігілізму, моральної нищості).
- 11 клас. Українська література. Розділ: Українська література другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Тема: Василь Симоненко. Громадянська лірика. (Учениця/учень дискутує про патріотичні, громадянські мотиви, морально-етичні проблеми, розуміє проблему почуття людської гідності, мотиви самоствердження людини в складному сучасному світі, її самодостатність, високохудожнє відтворення громадянського вибору поета).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 4. ФОРМУВАННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- час початку та етапи НТР, «зеленої» й інформаційної революцій, світової енергетичної кризи, початку реформ Ден Сяопіна, відцентрових тенденцій в Югославії, створення «Солідарності»;
- хронологічні межі «тетчеризму», «рейганоміки», кризи комуністичних режимів, радянсько-афганської війни, періоду «розрядки», опозиційного руху в СРСР;
- дату підписання Заключного акта Наради з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЕ), створення УГГ;
- внесок українців у науково-технічну революцію.

Розуміти:

- *поняття*: «депопуляція», «держава загального добробуту», «зелена революція», «інновації», «інформаційна революція», «науково-технічна революція (НТР)», «нова економіка», «постіндустріальне (інформаційне) суспільство», «правозахисний рух», «рейганоміка», «самвидав», «середній клас», «системна суспільна криза», «соціальна стратифікація», «тетчеризм», «технократія», «транснаціональна корпорація (ТНК)»;
- *вплив* НТР, «зеленої» та інформаційної революцій на економіку та суспільство;
- *роль* «середнього класу» і технократії в постіндустріальному суспільстві;
- *сутність* концепції «радянського/советського народу»;

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

4.1. Науково-технічна революція (НТР).

НТР: ознаки, етапи та напрями. Роль науково-дослідних центрів: Кремнієва долина в США. «Зелена» та інформаційна революції. Посилення «вертикальної» та «горизонтальної» інтеграції. Транснаціональні корпорації (ТНК). Випереджувальний розвиток невиробничої сфери. Зміни в змісті та характері праці.

4.2. Економічні та соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр.

Економіка споживання. Зростання сфери послуг. Енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки. Зміна ролі держави в економічному й соціальному регулюванні: «тетчеризм», «рейганоміка». Шведська соціальна модель. «Середній клас». Технократи в постіндустріальному суспільстві.

4.3. Демографічні зміни та зростання освіченості населення.

Урбанізація в країнах Європи та Америки в 1970–1980-х рр. Емігранти та іммігранти. Проблема старіння населення. Розвиток освітніх систем і перехід до загальної середньої освіти. Університети як автономні осередки науки й освіти. Канадський інститут українських студій та Український науковий інститут Гарвардського університету.

4.4. Західна і радянська системи розподілу суспільних благ.

Розподіл суспільних благ у країнах Заходу і в СРСР. Економічна нерівність між «центром» і «республіками» в СРСР. Платоспроможний попит і пропозиція в суспільстві споживачів. Зростання товарного дефіциту і зниження якості товарів у СРСР.

- *наслідки* підписання Заключного акта НБСЄ для країн соціалістичного табору.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність* фактів, що відображають формування постіндустріального суспільства, кризи комуністичних режимів, діяльність українських опозиціонерів;
- *схарактеризувати*: а) економічне та соціальне становище, розвиток науки та освіти в США, демократичних країнах Західної Європи, у СРСР і країнах «соціалістичного табору»; б) демографічні, економічні й соціальні зміни у світі в 1960–1980-х рр.; в) морально-психологічний стан українського суспільства в 1980-х рр.;
- *визначити причини, ознаки й наслідки*: а) НТР; б) випереджувального розвитку невиробничої сфери; в) посилення «вертикальної» та «горизонтальної» економічної інтеграції, обмеження ролі держави в економічному й соціальному регулюванні; г) утворення ТНК; д) енергетичної кризи 1970-х рр.; е) масових міграційних рухів; ж) старіння населення Європи й України; з) розвитку систем соціального забезпечення і масової освіти; к) переходу до загальної середньої освіти в СРСР; л) політики «розрядки»; м) системної кризи комуністичних режимів;
- *порівняти*: а) західну і радянську економічні системи, освітні системи та системи розподілу суспільних благ; б) політичні курси Петра Шелеста і Володимира Щербицького в УРСР; в) морально-психологічний стан українського суспільства та постіндустріальних суспільств Заходу;

- *спрогнозувати наслідки посилення відцентрових тенденцій для Югославії, зростання впливів «Солідарності» для Польщі, реформ Ден Сяопіна для Китаю, інтервенції в Афганістан для СРСР, втілення в життя концепції «радянського народу» для українського суспільства;*
- *висловити обґрунтовані судження про політичні рішення Леоніда Брежнєва, Рональда Рейгана, Ден Сяопіна, Маргарет Тетчер, Петра Шелеста, Володимира Щербицького, громадсько-політичну діяльність Леха Валенси, Петра Григоренка, Василя Макуха, Миколи Руденка, Василя Стуса; інтелектуальну діяльність Стівена Возняка і Стівена Джобса.*

Орієнтовні теми для практичних занять:

- «Середній клас» як соціальна основа демократичного суспільства.
- Роль технократії в постіндустріальному суспільстві.
- Формування постіндустріального суспільства: ознаки, процеси, наслідки.
- Україна в 1960–1980-х рр.: демографічні, етносоціальні та ментальні зміни.
- Концепція «радянського/советського народу»: ідеологема й реальність.
- Українська молодь 1960–1980-х рр.: інтелектуальні та моральні орієнтири.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Провладна й опозиційна інтелектуальна діяльність як чинник кризи комуністичного режиму.
- Панівна культура і контркультура України періоду кризи комуністичного режиму.
- Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, образотворчого мистецтва).
- Винаходи ХХ століття, які скоротили відстані та змінили світ.

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: Загальна економіко-географічна характеристика світу. Тема: Географія населення світу. (Учениця/учень висловлює судження щодо здійснення демографічної політики у країнах світу загалом і зокрема в Україні; щодо способів вирішення міжетнічних проблем, врегулювання конфліктів, пояснює значення понять «демографічна політика», «демографічний вибух», «урбанізація», «субурбанізація», «міграція», «мегалополіс»).
- 11 клас. Економіка. Розділ: Світова економіка та інтеграційні процеси. Тема: Світове господарство та основні закономірності розвитку світової економіки. (Учениця/учень знає, як формувалося світове господарство та в яких формах існують міжнародні економічні відносини, розуміє переваги, які отримує національна

економіка за наслідками економічної інтеграції, пояснює переваги та загрози глобалізації, уміє ілюструвати наслідки глобалізації статистичними даними).

- 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми політичного і соціально-економічного характеру. (Учениця/учень розрізняє поняття «глобальні проблеми», «глобалістика», «глобалізація»; аналізує наслідки глобалізації; називає рівні вивчення глобальних проблем, характеризує проблеми; визначає шляхи вирішення глобальних проблем).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 5. РЕВОЛЮЦІЙНІ ЗМІНИ В ЄВРОПІ. ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* політики «перебудови»;
- *час* революцій у соціалістичних державах Центрально-Східної Європи, «Революції на граніті» в УРСР, об'єднання Німеччини, створення СНД, поділу Чехословаччини, громадянської війни в Югославії та утворення нових національних держав на Балканах;
- *дати* Чорнобильської катастрофи, прийняття Декларації про державний суверенітет України, Акта проголошення незалежності України, референдуму на підтримку незалежності України.

Розуміти:

- *поняття*: «гласність», «нове політичне мислення», «оксамитова революція», «осінь народів», «парад суверенітетів», «прискорення», «путч», «Революція на граніті», «референдум», «шокова терапія»;
- *передумови* краху комуністичних режимів у СРСР і країнах Центрально-Східної Європи;
- *специфіку* радикалізму і консерватизму в умовах революційних перетворень;
- *ідейні засади* радикальної й поміркованої течій українського національного руху та української контркультури в умовах «перебудови»;
- *історичне значення* проголошення незалежності України, проведення Всеукраїнського референдуму і виборів президента 1991 р., об'єднання Німеччини.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

5.1. «Прискорення», «гласність», «нове політичне мислення». Політика «перебудови»: цілі, напрями, етапи. Спроби реформування радянської економіки. Суперечливість політики «гласності». «Нове політичне мислення» в зовнішній політиці СРСР. Особливості «перебудови» в УРСР.

5.2. Лібералізація суспільного та культурного життя. Національні антиімперські рухи. Реабілітація репресованих і звільнення політичних в'язнів. Спроби реформувати політичну систему СРСР та консолідація консервативних сил. Втрата КППС монополії на владу. Формування багатопартійності та розгортання національних рухів. Українська контркультура. «Парад суверенітетів» і «новоогарьовський процес».

5.3. Українське суспільство в період «перебудови». Активізація громадських ініціатив в українському суспільстві. «Декларація принципів» Української гельсінської спілки. Народний Рух України за перебудову. Перехід частини партійної номенклатури на національні позиції. Перші альтернативні вибори (1990 р.). «Декларація про державний суверенітет України». «Революція на граніті». Формування багатопартійності.

5.4. Повсякденне життя. Національні цінності та ідеологічні орієнтири населення України: регіональні відмінності. Ставлення до праці та державної власності. Початки приватного підприємництва та комерціалізації бюджетної сфери. Життєвий рівень населення.

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів, що відображають лібералізацію суспільного життя в СРСР під час «перебудови», розпад «соціалістичного табору», боротьбу за українську державність;*
- *використовувати карту як джерело інформації про геополітичну ситуацію в Європі та світі на зламі 1980–1990-х рр.;*
- *прогнозувати зміни в геополітичному становищі держав Центрально-Східної Європи після краху комуністичних режимів і розпаду СРСР;*
- *аналізувати: а) внутрішню і зовнішню політику СРСР; б) економічні процеси, громадсько-політичне, культурне і повсякденне життя в УРСР у період «перебудови»;*
- *схарактеризувати процеси: а) зародження приватного підприємництва; б) утвердження в СРСР політичного та ідейного плюралізму; в) розгортання національних рухів у СРСР; г) поляризації українського суспільства в умовах «перебудови»;*
- *визначити причини та наслідки політики «перебудови», «параду суверенітетів», «Революції на граніті»;*
- *обґрунтувати закономірність розпаду СРСР як держави імперського типу;*
- *встановити відмінності в ціннісних пріоритетах та ідеологічних орієнтирах різних поколінь українців, населення різних регіонів України;*
- *виявити суперечності політики «перебудови» («прискорення», «гласності», «нового політичного мислення»), розуміння населенням УРСР базових принципів життя в суспільстві (свободи, рівності, справедливості та ін.);*
- *висловити обґрунтовані судження про політичні рішення Михайла Горбачова,*

Житлова проблема. Сімейне життя і побут: конфлікт поколінь.

5.5. Осінь народів: революції в Центрально-Східній Європі. Польща: «Солидарність» і «Круглий стіл». Чехословаччина: «Оксамитова революція». Югославія: розпад і громадянська війна. Крах комуністичних режимів в Угорщині, Румунії, Болгарії. Об'єднання Німеччини.

5.6. Серпневий заколот 1991 року в СРСР. Проголошення незалежності України. Розпад СРСР. Спроба державного перевороту 1991 р. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум 1991 р. та вибори Президента України. Створення Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Леоніда Кравчука; громадсько-політичну діяльність В'ячеслава Чорновола, Ігоря Юхновського.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Суперечності політики «перебудови» (на джерелах з історії України).
- На порозі нової ери: шляхи розвитку декомунізованих держав (аналіз стратегічних орієнтирів).
- Стратегія дій української еліти в умовах «перебудови»: труднощі вибору.
- Повсякденне життя населення УРСР в період «перебудови».

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Сімейне життя і побут населення УРСР: конфлікт поколінь.
- Українська андеграундна культура.

Орієнтовні теми для написання есе:

- Михайло Горбачов: портрет політика.
- В'ячеслав Чорновіл: громадянин і політик на тлі епохи.
- Леонід Кравчук: чи став радянський партійний функціонер українським національним лідером?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Я і ми. Соціокультурна багатоманітність. (Учениця/учень тлумачить полікультурність як основу добросусідства культур; усвідомлює факт існування різноманіття культур; може назвати основні принципи діалогу між соціальними групами в полікультурному суспільстві: принцип соціальної рівності та справедливості, принцип згуртованості, принцип соціального партнерства).
- 11 клас. Екологія. Розділ: Провідні екологічні проблеми. Тема: Проблема забруднення природного середовища та стійкості геосистем до антропогенних навантажень. (Учениця/учень знає джерела, види забруднень навколишнього середовища, їх негативний вплив на живі організми та здоров'я людей; розуміє взаємопов'язаність таких категорій, як «забруднення середовища» і «стійкість геосистем»; пояснює залежність стійкості геосистем від біорізноманіття, біомаси і біопродуктивності).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Розділ 6. УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

У результаті навчально-пізнавальної діяльності учениці/учні зможуть:

Знати:

- *хронологічні межі* періоду «двополюсного світу»;
- *етапи* державного будівництва в Україні, європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- *дати* укладення Маастрихтської угоди і створення ЄС, ухвалення Конституції України, вступу України до РЄ, Світової організації торгівлі (СОТ), «Помаранчевої революції», Революції Гідності, укладення угоди про асоціацію України з ЄС, запровадження безвізового режиму з ЄС, набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, російсько-української війни;
- *політично-правову оцінку* збройної агресії РФ проти України.

Розуміти:

- *поняття*: «багатополярний світ», «віртуальна реальність», «гібридна війна», «глобалізація», «державний капіталізм», «інформаційна економіка», «міжнародний тероризм», «рашизм», «русскій мір», «сепаратизм», «томос»;
- *суперечливість* внутрішньої та зовнішньої політики України в 1990–2000-х рр.;
- *виклики* глобалізації й загрози для української державності в умовах багатополярності світу та гібридної війни з боку Росії;
- *взаємопов'язаність* глобальних проблем людства і *необхідність* колективних зусиль для забезпечення прогресу людства і збереження цивілізації.

Зміст навчально-пізнавальної діяльності:

6.1. Україна: труднощі та здобутки державного будівництва. Економіка: між ринком і державним капіталізмом. Кроки до інтеграції України в європейський і світовий економічний простір. Соціально-майнові контрасти. Конституційний процес. Влада та опозиція. Політичні кризи. «Помаранчева революція». Революція Гідності. Національна свідомість. Проблеми регіоналізму та сепаратизму. Культурне життя українського суспільства. Релігійне життя в сучасній Україні. Об'єднавчий собор українських православних церков і утворення автокефальної Православної церкви України (ПЦУ).

6.2. Україна в умовах «багатополярного» світу. Зростання ролі США в міжнародних відносинах. Росія: між прагненням до світової першості та самоізоляцією. Імперська доктрина «русского міра». Китай: формування нового світового лідера. Багатополярність світу і його глобальність. Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів. Давні й нові локальні конфлікти: перспективи розв'язання. Участь України в миротворчих процесах.

6.3. Європейська та євроатлантична інтеграція. Шенгенська зона. Набуття країнами Центрально-Східної Європи членства в РЄ. Маастрихтський договір. Утворення Європейського Союзу (ЄС). Розширення ЄС і «політика сусідства». Ідея єдиного європейського цивілізаційного простору. Євроскептицизм.

6.4. Євроінтеграційний поступ України. Українське суспільство та політика перед європейським вибором. Вступ

Уміти:

- *встановити хронологічну послідовність і синхронність фактів, що відображають багатополярність світу і його глобальність, процеси державного будівництва в Україні, європейську та євроатлантичну інтеграцію, відповіді України та інших країн світу на виклики сучасності, перебіг російсько-української війни;*
- *використовувати карту як джерело інформації про сучасну геополітичну ситуацію в Європі та світі, «гарячі точки» у світі, російсько-українську війну;*
- *визначити характер російсько-української війни, цілі державного розвитку України в короткотерміновій перспективі;*
- *прогнозувати геополітичне становище України на найближчу перспективу;*
- *схарактеризувати розвиток економіки, конституційний процес, становлення громадянського суспільства, культурне життя в Україні, зміни в колективній свідомості українців, зовнішню політику України;*
- *порівняти цілі та політичні ролі США, ЄС, Росії, Китаю в сучасному світі;*
- *висловити обґрунтовані судження щодо здобутків і труднощів державного будівництва в Україні, європейського вибору українського суспільства, глобальних проблем і цінностей людського існування в сучасному світі;*
- *встановити причини, результати і наслідки інтеграції України в європейський і світовий економічний простір, її участі в миротворчих акціях і протидії міжнародному тероризму, «Помаранчевої революції», Революції Гідності, російсько-української війни;*

України до РЄ. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Режим безвізового в'їзду в країни ЄС для громадян України. Набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС. Українці у світі.

6.5. Постіндустріальне суспільство та виклики сучасності. Глобальні проблеми людства. Глобалізація і проблема розподілу світових ресурсів. «Інформаційна економіка». Поява Інтернету. Культура «віртуальної реальності». Суспільство масового споживання. Екологічні проблеми. Чорнобильська катастрофа. Демографічні проблеми. Невиліковні хвороби. Міжцивілізаційні, національно-етнічні та релігійні протиріччя. Регіональні конфлікти. Міжнародний тероризм. Виміри людських цінностей у сучасному світі.

6.6. Російсько-українська війна: імперський геноцид в Україні. Збройна агресія Російської Федерації (РФ) проти України в 2014 р.: тимчасова окупація Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО). Окупаційні адміністрації. Анексія Криму. Анти-терористична операція/Операція об'єднаних сил (АТО/ООС). Розгортання РФ повномасштабних воєнних дій у 2022 р. Воєнні злочини, злочини проти людяності, вчинені російськими військовими на території України. Національний опір. Збройні Сили України (ЗСУ) та громадянське суспільство в обороні держави. Волонтерський рух. Міжнародна підтримка України. Лендліз.

- *обстоювати свої судження* про здобутки і суперечності проведених за роки незалежності України економічних, соціальних і політичних реформ, зміни у сфері освіти, науки, культури, реалізацію євроінтеграційного курсу;
- *розробити стратегію консолідації українців* (у тому числі української діаспори) для забезпечення сталого розвитку України (на основі моделей навздогінного і випереджувального розвитку);
- *прогнозувати можливості та пропонувати сценарії* подолання гострих цивілізаційних і міждержавних військово-політичних конфліктів, загрози міжнародного тероризму та інших глобальних проблем;
- *розпізнати* способи маніпулювання інформацією та ознаки пропаганди в медіатекстах та інформаційних повідомленнях;
- *висловити обґрунтовані судження* про діяльність сучасних українських і світових державних діячів, політичних і громадських лідерів, діячів науки і культури.

Орієнтовні теми для практичних занять:

- Європейський Союз та виклики сучасності.
- Інтеграція України в європейський і світовий економічний простір: здобутки і труднощі.
- Проблеми регіоналізму і сепаратизму в сучасній Європі.
- Україна: пошуки зовнішньополітичних орієнтирів.
- Культурне життя в незалежній Україні.

Орієнтовні теми для навчальних проєктів:

- Участь України в миротворчих процесах і протидії міжнародному тероризму.
- Постаті української та світової культури (кінематографу, літератури, музики, образотворчого мистецтва).
- Українці у світі (емігранти, які прославили Україну).

Орієнтовні теми для написання есе:

- Чи можна подолати міжнародні конфлікти і вирішити глобальні проблеми людства?
- Яку модель розвитку обрати Україні: навздогінну чи випереджувальну?

Міжпредметні зв'язки:

- 10 клас. Географія. Розділ: Україна в міжнародному просторі. Тема: Місце України на сучасній геополітичній карті світу. (Учениця/учень визначає місце України на геополітичній карті світу; пояснює вплив окремих чинників, які зумовлюють геополітичну роль України; аргументує домінуючі вектори зовнішньої політики).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Людина в соціокультурному просторі. Тема: Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти. (Учениця/учень знає та критично оцінює причини зародження конфліктів, аналізує шляхи подолання конфліктних ситуацій; формує навички ефективної комунікації та ненасильницького розв'язання соціальних конфліктів).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Демократичне суспільство та його цінності. Тема: Демократична держава. Громадянське суспільство. Громадянська участь у житті суспільства. (Учениця/учень використовує знання про принципи демократії та політичну систему України для інтерпретації подій суспільно-політичного життя, використовує приклади з повсякденного життя, щоб пояснити принципи та цілі діяльності неурядових організацій, політичних партій, громадських організацій, клубів, товариств).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Я у світі інформації. Тема: Комунікація, інформація, медіа. Медіа і демократія. Свобода, етика і відповідальність. (Учениця/учень обирає медіаресурси для визначення, дослідження й репрезентації питань і проблем, здійснення власних і соціальних проєктів; аналізує різницю між реальною подією та її відображенням у медіатексті; робить висновки щодо маніпулятивних можливостей медіа й важливості критичного осмислення інформації; підтримує ідею свободи інформації в сучасному світі).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Україна. Європа. Світ. Тема: Інтеграція й глобалізація. Міграційні процеси і Україна. Україна – член європейського та світового співтовариства. (Учениця/учень знає та розуміє причини та наслідки міграційних процесів в Україні та світі; усвідомлює взаємозалежність життя місцевої громади; України, Європи та світу; аналізує основні положення Угоди про асоціацію Україна – ЄС; дискутує щодо перспектив збереження та розширення ЄС, НАТО; пишається потенціалом України в Європі та світі).
- 10 клас. Громадянська освіта. Розділ: Взаємодія громадян і держави в досягненні суспільного добробуту. Тема: Я і економіка. Я і довкілля. (Учениця/учень знає принципи ринкової економіки; відмінності між потребами, бажаннями і можливостями людини; вміє господарювати на основі принципів сталого розвитку; усвідомлює необхідність навчання впродовж життя; знає, що запорукою успішної професійної діяльності є зважена самооцінка власних здібностей та талантів).
- 11 клас. Зарубіжна література. Розділ: Із літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття. Тема: Постмодернізм – одне з найяскравіших літературних явищ другої половини ХХ ст. Соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі. (Учениця/учень розповідає про соціоісторичні, культурно-філософські та естетичні чинники розвитку постмодернізму в художній літературі, наводить приклади втілення елементів

постмодерністського мистецтва в масовій культурі. висловлює власне судження про особливості літератури постмодернізму).

- 11 клас. Українська література. Розділ: Сучасна українська література. Тема: Історико-культурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.: на шляху до нового відродження. (Учениця/учень розуміє постмодернізм як один із основних напрямів сучасного мистецтва).
- 11 клас. Географія. Розділ: Глобальні проблеми людства. Тема: Глобальні проблеми соціального характеру. (Учениця/учень пояснює причинно-наслідкові зв'язки виникнення демографічних проблем, складає демографічні прогнози, називає хвороби цивілізації).
- 11 клас. Економіка. Розділ: Національна економіка і роль уряду у її функціонуванні. Тема: Роль уряду у регулюванні національної економіки. (Учениця/учень розуміє об'єктивні причини урядового регулювання ринкової економіки, характеризує зв'язок ефективності та справедливості, пояснює невдачі (обмеження) ринку і уряду та роль уряду як власника, виробника і споживача з використанням схеми загального економічного кругообігу).
- 11 клас. Англійська мова. Тема: Моє місце в світі. (Учениця/учень знає про приклади здорового способу життя в Україні та англійських країнах, вміє презентувати Україну в міжнародному контексті).

Узагальнення.

Тематичний контроль.

Про авторів

ПРОГРАМУ УКЛАЛИ (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 24.02.2017 р. № 310 «Про розроблення навчальних програм для старшої школи»): **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*голова Робочої групи*); **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті (м. Київ), кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Гирич Ігор**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, доктор історичних наук; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Кендзьор Петро**, доцент кафедри суспільних дисциплін Львівського інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор педагогічних наук; **Ксьондзик Тетяна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Майданик Олена**, учителька історії та правознавства Чернівецького ліцею № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Митрофаненко Юрій**, старший викладач Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Осмоловський Сергій**, завідувач, професор кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидат економічних наук; **Пастушенко Роман**, завідувач кабінету розвитку освіти Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій**, доцент історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Скальський Віталій**, науковий співробітник Інституту історії України НАНУ, кандидат історичних наук; **Хлипавка Леся**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад–загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників; **Черевко Оксана**, доцентка кафедри всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, кандидатка історичних наук; **Щупак Ігор**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», кандидат історичних наук.

ПРОГРАМУ ДООПРАЦЮВАЛИ (відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 р. № 1046 «Про утворення робочої групи для доопрацювання Програм з історії України для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти»): **Патриляк Іван**, декан історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук (*голова Робочої групи*); **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук (*заступник голови*); **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Українського інституту національної пам'яті (м. Київ), кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри педагогіки вищої школи, управління навчальним закладом та методики викладання суспільствознавчих дисциплін Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Бурлака Олена**, учителька історії Городищенського економічного ліцею Черкаської області; **Власов Віталій**, старший науковий співробітник Інституту педагогіки НАН України, кандидат історичних наук; **Гаврилюк Жанна**, учителька історії гімназії «Діалог» м. Києва, кандидатка педагогічних наук, учитель-методист; **Галєгова Олена**,

наукова співробітниця ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»; **Гирич Ігор**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, доктор історичних наук; **Головко Володимир**, старший науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук; **Гриневич Владислав**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, доктор політичних наук; **Гук Олександр**, вчитель історії Київського спортивного лицю-інтернату, вчитель-методист; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки України; **Ксьондзик Тетяна**, учителька історії ЗОШ I–III ступенів № 5 м. Житомира; **Кульчицький Станіслав**, головний науковий співробітник відділу історії України 20–30-х років ХХ ст. Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук; **Лапчинська Ніна**, заступниця генерального директора Національного музею «Меморіал жертв Голодомору»; **Майданик Олена**, учителька історії та правознавства Чернівецького лицю № 1 математичного та економічного профілів Чернівецької міської ради; **Малієнко Юлія**, старша наукова співробітниця Інституту педагогіки НАН України, кандидат педагогічних наук, учитель-методист; **Мисан Віктор**, заступник директора з навчальної роботи комунального закладу «Школа-інтернат I–III ступенів “Рівненський обласний лицей”» Рівненської облради, кандидат педагогічних наук; **Марочко Василь**, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, керівник Центру досліджень геноциду українського народу, доктор історичних наук; **Островський Валерій**, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Пастушенко Роман**, завідувач кабінету моніторингу Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти; **Руккас Андрій**, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат історичних наук; **Сергійчук Володимир**, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук; **Хлипавка Леся**, учителька історії та правознавства Черкаського навчально-виховного об'єднання «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I–III ступенів № 36» імені Героїв-прикордонників.

ПРОГРАМУ ОНОВЛЮВАЛИ (відповідно до наказу Міністерство освіти і науки України від 03.06.2022 р. № 521 «Про утворення робочих груп з оновлення змісту навчальних програм»): **Гриневич Людмила**, провідна наукова співробітниця Інституту історії України Національної академії наук України, директорка Українського науково-дослідного та освітнього центру вивчення Голодомору (HREC in Ukraine), докторка історичних наук (голова Робочої групи); **Байкеніч Ганна**, завідувачка сектору методичної роботи Управління наукового забезпечення політики національної пам'яті Українського інституту національної пам'яті, кандидатка педагогічних наук; **Баханов Костянтин**, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук; **Гаврилюк Жанна**, учителька гімназії «Діалог» Дарницького району м. Києва, кандидатка педагогічних наук; **Гирич Ігор**, завідувач відділу Інституту української археографії та джерелознавства Національної академії наук України імені М. Грушевського, доктор історичних наук; **Гриневич Владислав**, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Кураса, доктор політичних наук; **Євтушенко Раїса**, головна спеціалістка головного управління загальної середньої та дошкільної освіти директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти

Міністерства освіти і науки України; **Желіба Олександр**, доцент Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, учитель історії Ніжинського ліцею Ніжинської міської ради при НДУ імені Миколи Гоголя, кандидат педагогічних наук; **Малієнко Юлія**, старша наукова співробітниця відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук; **Мелещенко Тетяна**, заступниця декана з наукової роботи історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, професорка кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти, кандидатка історичних наук; **Мокрогуз Олександр**, завідувач кафедри Чернігівського обласного інституту післядипломної освіти імені К. Д. Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент; **Мудрий Мар'ян**, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук; **Островський Валерій**, в. о. доцента Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат історичних наук; **Павлов Василь**, керівник експертної групи військових зв'язків з громадськістю Директорату інформаційної політики в сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України; **Пастушенко Роман**, фахівець Центру матеріальних ресурсів департаменту освіти і науки Львівської обласної військової адміністрації; **Полянський Павло**, заступник Державного секретаря Кабінету Міністрів України, кандидат історичних наук, доцент; **Хлипавка Леся**, учителька історії Черкаської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 2; **Щупак Ігор**, директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», член Ради директорів UJE, постдокторант Університету Торонто, кандидат історичних наук.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Історія: Україна і світ

10–11 класи

*Навчальна програма
для закладів загальної середньої освіти*

Літературна редакторка *Наталія Островська*

Коректор *Юрій Герасін*

Комп'ютерне макетування та дизайн

Уляни Густей

Оправа *Ярослава Гаврилюка*

Відповідальна за випуск *Уляна Густей*

Підписано до друку 23.08.2022 р. Формат 84x108/16 зменшений. Гарнітура «Cambria».

Папір офсетний. Друк офсетний. Умовн. друк. арк.

Умовн. фарбовідб.

Видавець: Громадська організація «Український науково-дослідний
та освітній центр вивчення Голодомору».

Видавнича програма «HREC PRESS»

Свідоцтво про реєстрацію ДК № 5155 від 21.07.2016

02068, Київ-68 а/с 74

www.holodomor-hrec.com

Надруковано в ТОВ «Майстер книг»

Київ, вул. Максима Кривоноса, 2Б

